Intonasjon som tekstbinding

Av Jan K. Hognestad

Artikkelen har sitt utgangspunkt i et lite påaktet fenomen i norsk talespråk, nemlig intonasjonelle bidrag til makrostruktur i taletekst. Internasjonale innføringsverk i intonasjon påpeker gjerne hvordan "uavsluttet ytring" markeres med høy tone i verdens språk, mens "avsluttet ytring" markeres lavtonig. Et interessant spørsmål blir da hvordan dette kan implementeres i norske dialekter der kravene til realisering av tonelagssystemet må antas å legge begrensninger på mulige øvrige intonasjonsstrukturer. Ikke minst blir dette interessant i østnorsk, der begge tonelagsmelodiene i utgangspunktet har avsluttende høy tone.

*Gjennom case-studier viser artikkelen hvordan lav- og høytonedialekter har klart ulike strategier for bruk av intonasjon til tekstbindingsformål. Mens østnorske dialekter ser ut til å tekstbinde ved hjelp av de samme mekanismene som markerer pragmatisk fokus (og dermed med de melodiske grunnkonfigurasjonene intakt), finner vi i vestnorske dialekter til dels omfattende omstruktureringer av melodiene når tekstbinding skal signaliseres. Spesielt interessant blir dette når det i artikkelens avsluttende undersøkelse viser seg at vi i vestnorsk finner dialektspesifikke melodier for tekstbinding. Skal man beskrive tonelagene i en vestnorsk dialekt fullgodt, blir det derfor nødvendig både å studere de to ordinære tonelagsmelodiene og de to (meget frekvente) tekstbindingsmelodiene.**

1 Innledning

Fra tekstlingvistikken kjenner vi fenomenet *setningskopling*. Dette betegner mekanismer som tydeliggjør en forbindelse mellom to syntaktiske størrelser, og som ofte har eksplisitte tekstmarkører i form av konjunksjoner, subjunksjoner og adverb:

> Pettersen var mørkredd, *og* han likte seg ikke når gatelysene ikke virket.
> *Fordi* Pettersen var mørkredd, likte han seg ikke når gatelysene ikke virket.
> Pettersen var mørkredd. *Derfor* likte han seg ikke når gatelysene ikke virket.

I tale kan det ikke uten videre påvises noe intonasjonelt bidrag til tekstbindingen

som entydig virker sammen med slike eksplisitte kohesjonsmarkører som er kursivert i eksempelet ovenfor. Ikke minst siden de er like eksplisitte i tale som i skrift, er en intonasjonell forsterking av dem i de fleste tilfeller heller ikke nødvendig.

Dette betyr imidlertid ikke at det ikke også fins prosodiske konfigurasjoner i talespråket som har tekstbinding som sin primærfunksjon. I dette arbeidet skal en intonasjonstype undersøkes som forekommer i kontekster der taleren ved slutten av en intonasjonsytring vil signalisere om mer informasjon følger umiddelbart. Det er lett å skjønne at et slikt signal er med på å løse et problem som er spesifikt for talespråket. I skriftlige tekster har leseren hele tiden en mulighet til å kunne kontrollere om det kommer mer stoff som tilhører den samme makrostrukturelle enheten, simpelthen ved å konstatere at det følger mer tekst før neste avsnittsmarkering. Det å være midt i et avsnitt gir dermed leseren grei navigasjonsveiledning. Man forberedes på at de umiddelbart følgende setningene i samme avsnitt vil oppvise koherens, og spørsmålet blir i neste omgang å bestemme denne koherensen nærmere ved å avkode de eksplisitte koplingsmekanismene som måtte være der. Snart er det et additivt *og*, snart et adversativt *men*, og så videre.

I talesituasjoner er det derimot større fare for at mottakeren kommer i makrostrukturell villrede, siden han ikke kan "se" hva som umiddelbart kommer, på samme måte som leseren kan. Spørsmålet er da i hvilken grad talespråket har egne mekanismer som tilfredsstiller dette åpenbare behovet for tekstuell informasjon.

Innføringsboka *Intonation* av Alan Cruttenden (1986) beskriver bruken av forholdet mellom fallende og stigende intonasjonskonturer i tekstbindings-sammenheng og omtaler dette som nær-universelt:

> The tonal usages described (…) above clearly exhibit near-universal differences between the use of falling tones on the one hand and the use of rising tones on the other:
>
> | *Falling* | *Rising* |
> |---|---|
> | (…) | (…) |
> | Sentence final | Sentence non-final |
> | (…) | (…) |
>
> (Cruttenden 1986: 168)

Også forfattere som beskriver norske forhold har vært inne på liknende forhold:

> Samanlikne også tonegangen i dei følgjande to ytringane:
>
> (6) Ho drar i dag [↑], og eg drar i morgon [↓].
> (7) Eg drar i morgon [↑], og ho drar i dag [↓].
>
> Eit komma i skrift svarer ofte til stigande intonasjon i talen.
> (Endresen 1991: 155)

I norsk prosodi er det imidlertid en komplikasjon som Endresen ikke tar opp i akkurat denne sammengengen, nemlig tonelagsmelodiene. Mens engelsk har en rekke intonasjonelle *tunes* som kan tillegges ulike pragmatiske funksjoner, synes det norske systemet å være mer begrenset: "Norwegian and Swedish manifest a simpler intonational system than those found in e.g. English and Dutch. The only choice of tunes associated with metrical heads is between the accent 1 and accent 2 melody, no other tunes are possible." (Kristoffersen 2006b: 97)

De to mulige melodiene som utgår fra en hovedtrykkstavelse (= metrical head) i norsk, beskrives autosegmentalt gjerne i fullversjon som HL / LHL i vestnorske dialekter og LH / HLH i østnorske. Spørsmålet blir da hvordan en norsk versjon av Cruttendens nær-universelle prinsipp, for eksempel slik Endresen beskriver det, kan implementeres i et system som i utgangspunktet har store forpliktelser til realisering av tonelagssystemet, slik Kristoffersen påpeker at tilfellet er i norsk. Særlig i østnorsk kan dette problemet synes akutt, for her har begge tonelagsmelodiene en avsluttende høytone, nemlig prominens- og grensetonen H. Stigende tone mot domeneslutt er med andre ord standardmelodi i østnorsk, og hvordan kan da denne konfigurasjonen tas i bruk i *sentence non-final*-øyemed, når den allerede er definert som det umarkerte intonasjonsmønsteret?

Denne artikkelen har som ett av sine mål å svare på dette spørsmålet. I 2 analyseres case-baserte eksempler på østnorsk intonasjon, og strategier for tekstbinding som forekommer i det foreliggende materialet, skisseres. Denne analysen reiser imidlertid også problemer, især når det gjelder forholdet mellom det vi kan kalle regulære fokuseringsstrategier og det som i dette arbeidet kalles tekstbindingsstrategier. For å undersøke grenseoppgangen mellom disse to fenomenene, brukes i 3 vestnorsk materiale. Først kommer case-studier fra Kristiansand og Egersund bymål og deretter en undersøkelse av tekstbinding der identiske data er hentet inn fra tre vestnorske bymålsprosodier: Kristiansand, Egersund og Bergen. I disse dialektene er nemlig skillet mellom pragmatisk fokus og tekstbinding helt klart. Til slutt oppsummeres analysene i 4.

2 Østnorsk intonasjon

Global intonasjon i østnorsk er tidligere behandlet i arbeider av Thorstein Fretheim og Randi Alice Nilsen, der de utvikler og benytter sin egen modell for intonasjonell analyse, Trondheimsmodellen. Her tar jeg utgangspunkt i måten denne modellen beskrives og brukes på i beskrivelsen av standard østnorsk i Kristoffersen 2000: 275ff. Domenet fra og med et primærtrykk og til og med siste stavelse før neste primærtrykk kalles her en *aksentfrase* (AP). En fokal AP vil være en AP med ekstra høy final H, og slike AP-er bidrar til å demarkere *intonasjonsfraser* (IP). En IP består da av flere umiddelbart etterfølgende AP-er, hvor den siste er fokal.

Alle analyseeksemplene som brukes i Kristoffersen 2000, begrenser seg til enkeltsetninger som syntaktisk konstituent, og innenfor denne rammen vises ulike intonasjonelle varianter, med en eller to fokale AP-er og med ulike lokaliseringer av

de fokale AP-ene. Dette skaper ulike fokusdomener i setningene og følgelig ulike mulige tolkninger av setningenes pragmatiske innhold. I Trondheimsmodellen er hovedpoenget nettopp å vise hvordan ulike instansieringer av forholdet mellom kjent og ny informasjon (tema og rema) tydeliggjøres gjennom den intonasjonelle informasjonsstruktureringen.

Dette innebærer en noe annen innfallsvinkel til intonasjonen enn den som omtales i sitatene fra Cruttenden og Endresen, der det ikke er forholdet mellom kjent og ny informasjon, men forholdet mellom uavsluttet og avsluttet ytring som står i sentrum. Vurdert under ett fører alt dette til at det samles svært stor funksjonell tyngde på den finale H-tonen i østnorsk, siden den skal vise seg å være så sentral både i det vi kan kalle fokusprosjektet og i tekstbindingsprosjektet.

2.1 Østnorsk: case-studium I

Det som presenteres her, kan kalles en intonasjonell tekstanalyse. Teksten er del av en debatt i NRK P2, *Dagsnytt 18*, den 18.3.2005. En debattdeltaker som må sies å tale standard østnorsk (Kristoffersen 2000: 8ff), uttaler seg her om ulike måter å organisere permisjonsordninger for småbarnsforeldre på. I samsvar med framstillingene til Cruttenden og Endresen skal nå ikke-finalitet og finalitet analyseres hver for seg.

For ordens skyld kan en kommentar til bruken av ordet *final* være på sin plass: Noen steder i dette arbeidet brukes dette ordet, i samsvar med tonologisk term-tradisjon, for å vise til den siste toneposisjonen i en AP: En HL-melodi har slik sett en *final* L-tone. Men termene *ikke-final* og *final* brukes i dette arbeidet også i samband med tekstlingvistiske størrelser, knyttet til makrostrukturelle forhold i en taletekst. Som det vil framgå av de følgende avsnitt, kan en taler markere intonasjonelt at en makrostrukturell enhet (et "avsnitt" i talen) er avsluttet (ved hjelp av det som skal kalles en *final-markering*) eller fortsatt uavsluttet (ved hjelp av *ikke-final-markeringer*).

2.1.1 Ikke-final-markering

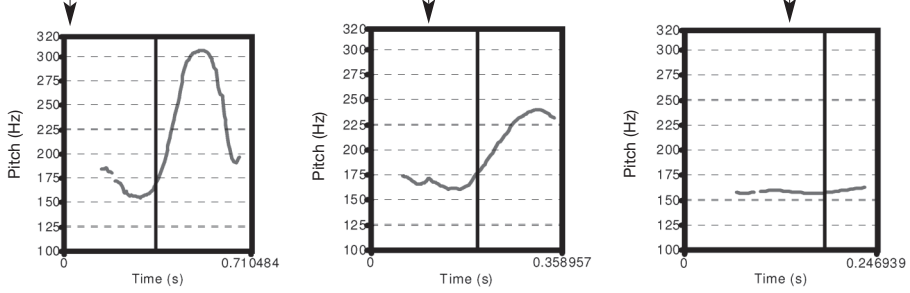
Her skal det gis en demonstrasjon av hvordan implementeringen av *ikke-final*-markering kan skje i en østnorsk dialekt. Det er et mål å behandle så vel tekstbindingsmarkering slik den defineres i dette arbeidet, som fokusmarkering i Trondheimsmodellens forstand i analysen av den muntlige teksten. Tekstgrunnlaget er dette:

> Ja, i utgangspunktet så synes jeg det er flott at partiet satser på velferdsordninger for småbarnsforeldre, men ut fra hva vi vet om hvor vanskelig det er å komme tilbake til jobb etter lange permisjoner, så er jeg skeptisk til forslaget, hvis det betyr å legge på et år på eksisterende fødselspermisjon.
>
> Jeg er også usikker på om det er det flerbarns-fødende eller flerbarnsforeldre <u>*trenger*</u> (1). Jeg tror vi skal absolutt se at <u>de</u> har noen ekstra <u>*utfordringer*</u>, men om det er <u>lenger</u> <u>tid</u> <u>hjemme</u> de *trenger* (2), eller om de kanskje trenger (3) noen <u>andre</u> *løsninger*, det er jeg litt usikker på.

I transkripsjonen av denne muntlige teksten er den altså organisert i to avsnitt, ikke minst på grunnlag av karakteristiske trekk ved intonasjonen i den (jfr. 2.1.2). Siste avsnitt er utstyrt med noen markeringer som må forklares nærmere: De understrekede ordene utgjør AP-er som bærer markering for pragmatisk fokus (men merk at ikke alle slike AP-er er markert i teksten). Også de *kursiverte* ordene har prominens, men her opprettes denne analysens funksjonelle skille mellom fokusering og tekstbinding. En del av de AP-ene som ved sin manipulering av final H klart framstår med prominens, må sies å ha *ikke-final*-markering som den primære grunnen til frekvensmanipulasjonen, snarere enn ytringsfokus. Et godt eksempel er setningen "[…] om det er lenger tid hjemme de *trenger*, […]". Her er det "lenger tid hjemme" som er markert for pragmatisk fokus ut fra behovet for å skape grunnlag for kontrasten mot "andre løsninger". Når også *trenger* er prominensmarkert, skyldes det et annet behov, nemlig å signalisere at tankerekken ikke er slutt, altså tekstbinding. I "andre *løsninger*" (realisert som $(^2\text{andre})_{AP}$ $(^2\text{løsninger})_{AP}$) ser vi noe av det samme. *Andre* er det ordet som har pragmatisk fokus i tradisjonell forstand, mens den prominensen som realiseres på *løsninger*, snarere er tekstbindingsmotivert. I den første forekomsten av "*trenger*" i dette avsnittet stables begge disse funksjonene. Her har vi for det første emfatisk fokusering av ordet ("Er det virkelig det de TRENGER??"), og dernest kommer behovet for å tekstbinde ytringen til det som følger etter, og som det er viktig å oppfatte som del av samme makrostrukturelle helhet.

Til sammen har vi faktisk hele tre forskjellige realiseringer av ordet "trenger" i dette korte avsnittet, som egner seg godt til illustrasjon av de ulike prominenstypene, vist i figur 1: en som står fullstendig ufokusert (3), en som etter sondringen ovenfor er bindingsmarkert (2) og en som har både fokus og binding markert gjennom intonasjonen (1). Her gjengis pitch-grafer for nettopp disse tre AP-domenene (stavelsesgrenser er indikert i grafene, som i hele dette arbeidet er generert ved hjelp av analyseprogrammet PRAAT):

Jeg er også usikker på om det er det flerbarns-fødende eller flerbarnsforeldre *trenger* (1). Jeg tror vi skal absolutt se at de har noen ekstra *utfordringer*, men om det er lenger tid hjemme de *trenger* (2), eller om de kanskje trenger (3) noen andre *løsninger*, det er jeg litt usikker på.

FIGUR 1. Standard østnorsk: Tre forekomster av *trenger* med ulik intonasjonell koding.

Figur 1 viser en klar korrespondanse mellom den påståtte funksjonelle tyngden og F0-ekspansjonen i de tre tilfellene (F0 er fonetikkens term for stemmens grunnfrekvens, den som ligger til grunn for all tonalitet i talen). Den ufokuserte realiseringen i (3) utgjør to av post-trykkstavelsene i ([2]kanskje trenger noen)$_{AP}$. Siden ordet overhodet ikke får trykk, blir det ikke realisert noen tonelagsmelodi, og F0-forløpet blir helt flatt. I (2) fordeles som nevnt prominensoppgavene mellom *hjemme*, som får fokal F0-heving, og *trenger*, som får F0-heving som tekstbindingssignal. Her heves F0 til et nivå mellom (3) og den sterkt emfatiske (1), som skal bære begge disse intonasjonelt styrte funksjonene og ganske riktig får "dobbel dose" med F0-heving.

Analysens påstand er ikke at det alltid vil være et like lett avlesbart forhold mellom elementer med en tilsvarende funksjonsstruktur som det som vises i figur 1, men et hovedpoeng burde likevel kunne slås fast: *Ikke-final*-intonasjonen implementeres i denne teksten ikke ved en egen melodisk konfigurasjon, men ved manipulasjon av en melodikomponent som uansett er en del av systemet i begge tonelag, nemlig LH. Som det vil framgå av analysene i 3, skiller dette systemet seg radikalt fra det vi finner i vestnorske dialekter.

Reint terminologisk brukes altså i dette arbeidet den norske termen *ikke-final tekstbinding*. Om vi derimot skulle holde oss til den engelske terminologien som ble referert i 1, ser vi at "paragraph-non-final" kanskje ville være en vel så innsiktsgivende term som Cruttendens "sentence-non-final". Den ville understreke et åpenbart poeng, nemlig at vi her snakker om tekstlingvistiske snarere enn syntaktiske mekanismer i prosodien.

2.1.2 Final-markering

Dermed kan vår oppmerksomhet flyttes til *final*-intonasjonen, som selvsagt også vil være en del av tekstbindingskomponenten i et prosodisk system. Holder vi oss fremdeles til østnorsk, skal vi etter Endresens beskrivelse finne en fallende tone som signal. Pre-analytisk kan vi da konstatere at en slik konfigurasjon ikke kan realiseres innenfor rammen av den grunnleggende østnorske LH / HLH-strukturen. Er det da slik at i denne intonasjonstypen må østnorsk operere med egne melodikomponenter, der avslutningstonen er en L?

Kilder til diskusjon av disse spørsmålene finner vi mye lenger tilbake i tid enn de som er nevnt og sitert så langt. Et sentralt arbeid er Alnæs 1916. Datagrunnlaget for Alnæs' beskrivelse er det som hos ham kalles østnorsk riksmål, og som vi vel må kunne ekvivalere med standard østnorsk. Han interesserer seg ikke minst for "setningsmelodiens slutning", og her går han til frontalangrep på mye av det han finner i den faglitteraturen som var tilgjengelig for ham. Blant annet kritiserer han Western 1889: "Han følger […] den sedvanlige fremstilling: stigende sætningstone betegner spørsmål og det ufuldendte." (Alnæs 1916: 109). Dette er feil, påpeker Alnæs:

> I regelen har man slaat sig til ro med den almene regel at man skal "gaa op" i spørsmål (og i forsætninger) og "gaa ned" ved punktum. Som jeg vil vise, holder

> ingen av disse to regler stikk for norsk […]; minst almengyldig er for norsk regelen om tonesænkning ved punktum. (Alnæs 1916: 104).

Interessant er også måten Alnæs bruker begrepene "forsætning" og "eftersætning" på:

> Vi har set før at man i grupper som *ingen andre*, *gamle og unge* o.s.v. kan nøie sig med en lettere betoning i det sidste led, fordi tilhøreren gjennom det foregaaende er forberedt paa det som kommer. Noget lignende kan gjælde forholdet mellem to sætninger. Man bruker ikke mere energi end nødvendig; i eftersætningen er de fleste begreper kjendt eller omtalt før, og akcentueres ikke saa sterkt. I et ordsprog som *Mennesket spaar, Gud raar* er det sidste ord egentlig det avgjørende og kunde ha krav paa at faa den sterkeste melodiform; men ordsproget er saa vel kjendt at vi ikke trænger denne omstændelige akcentuering. En eftersætning begynder ofte med et ord som *da, saa*; faar dette sterkt eftertrykk, blir melodien dalende. Rent fysiologisk set er det forstaaelig at eftertrykket daler mot slutningen, naar lungenes luftinnhold avtar. Og psykisk er det forklarlig at betoningen er sterkere i forsætningen; man taler baade hurtigere og mer energisk, fordi man har mer man skal ha sagt, og forsætningen faar flere stigende ordmelodier og flere tonelagsgrupper. (ibid.:150–51).

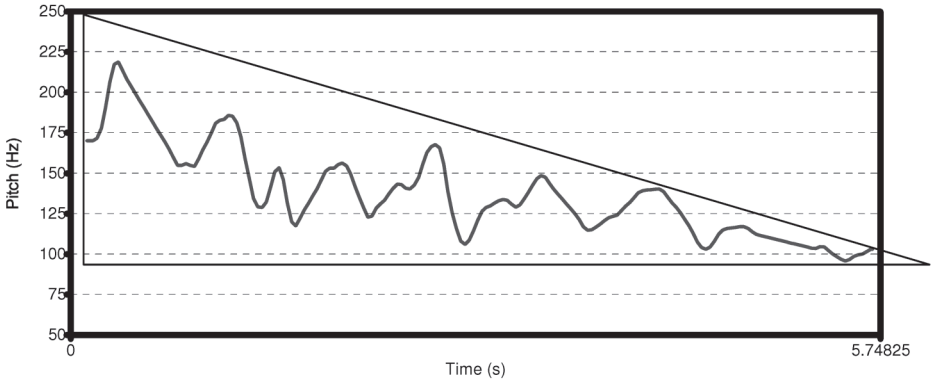
Alnæs' synspunkter er overførbare til de forholdene som omtales i dette arbeidet. For det første sier han altså at man i østnorsk slett ikke alltid har fallende intonasjon ved ytringsslutt (eller, som Alnæs sier, "ved punktum") som standard. Han gir tallrike eksempler på det motsatte, og understreker at det er det siste realiserte tonelaget som bestemmer "avslutningen". Dette er åpenbart det samme som vi innenfor et autosegmentalt begrepsapparat vil uttrykke ved å peke på høy grensetone H som standard sluttone i østnorske AP-domener. Så gjør Alnæs akkurat det samme som ble gjort ovenfor, nemlig å løsrive diskusjonen fra syntaksen og overføre den til tekstlingvistikken. Hans begreper "forsætning" og "eftersætning" kan tolkes slik at han her i realiteten beskriver det som i dette arbeidet kalles intonasjon som tekstbinding. Sammenlikner vi nok en gang med skriftspråkets avsnittskonvensjoner, kan vi si at en "eftersætning" er den ytringen som markerer et makrostrukturelt skille, altså en avsnittsmarkering, mens "forsætninger" er de ytringene som taleren ønsker å binde sammen innenfor en og samme makrostrukturelle enhet. I en utgreiing av en viss lengde og kompleksitet (altså langt mer omfattende tekster enn *Mennesket spaar, Gud raar*) kan det dermed forekomme en rekke "forsætninger" med "flere stigende ordmelodier", og først helt mot slutten vil "eftersætningen" med fallende intonasjon stå. Dette gjør de fallende konturene langt mindre frekvente enn de stigende, hvilket nettopp er det poenget Alnæs kritiserer andre forfattere for å ha oversett. Og det han observerer, er nettopp den makrostrukturelle organiseringen av tekstinnhold som studeres i dette arbeidet.

Likevel gjenstår et problem når disse intonasjonsforholdene skal beskrives autosegmentalt. For hvis stigende intonasjon er ekvivalent med en tonal bevegelse mot H på AP-nivå, blir da fallende intonasjon en tilsvarende bevegelse mot en alternativ L? Er det med andre ord slik at østnorsk kan sette inn en markert grensetone L i eller etter enkelte finale AP-domener, for å signalisere avsnitt i muntlige tekster? I Trondheimsmodellen regnes det med en slik mulighet (Fretheim & Nilsen 1991, Kristoffersen 2000: 279ff). Eller kan det tenkes en strategi der intet legges til, men der avsluttende H simpelthen strykes? Det ville jo medføre at enhver østnorsk tonelagsmelodi ville ende med L. I tonelag 1 ville det da være snakk om en monotonal melodi, der den ene tilstedeværende lavtonen L ville inneha alle de relevante funksjonene.

Oppmerksomheten skal i første omgang rettes mot det første av de to avsnittene i transkripsjonen fra 2.1.1, og da særlig mot måten det avsluttes på. Avsnittet var altså dette:

> Ja, i utgangspunktet så synes jeg det er flott at partiet satser på velferdsordninger for småbarnsforeldre, men ut fra hva vi vet om hvor vanskelig det er å komme tilbake til jobb etter lange permisjoner, så er jeg skeptisk til forslaget, hvis det betyr å legge på et år på eksisterende fødselspermisjon.

Her følger en graf som viser F0-forløpet i den delen som står med sperret skrift ovenfor.

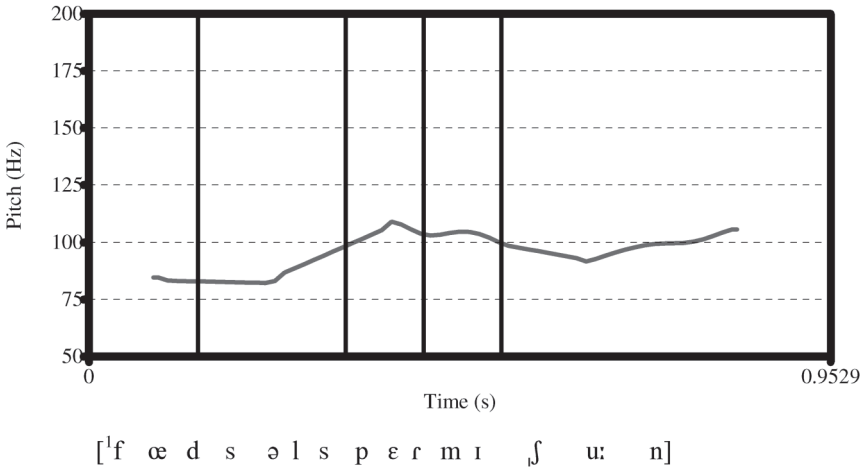
FIGUR 2. Standard østnorsk: final-sekvens med deklinasjon. Interpoleringsfunksjonen i PRAAT er brukt, slik at grafen ikke brytes hver gang det kommer et ustemt segment.

Det figur 2 framfor alt viser, er at fallende intonasjon i denne teksten er å forstå som *deklinasjon*, og ikke som en spesifikk melodisk bevegelse mot en lav fonologisk tone L i siste AP før avsnittsslutt.

Holder vi nå fast på at systemet for tekstbindingsintonasjon totalt har to komponenter, ikke-final og final, kan det virke som om ikke-final-signalet i denne teksten,

beskrevet i 2.1.1, er av *lokal* karakter, nemlig den ekspansjonen av standardkonfigurasjonen LH innenfor AP-rammen som ble vist i figur 1, mens final-signalet er av *global* karakter, i den forstand at rekken av tonelagsmelodier som figur 2 omfatter, legges inn i en global nedadgående bølgebevegelse som påvirker frekvensnivået til gitte enkelttoner, men der antallet toner og tonale polariteter forblir upåvirket av tekstbindingsintonasjonen som sådan. Fenomenets globale karakter understrekes også ved at denne deklinasjonsprosessen er langt mer omfattende enn det som må antas å utgjøre *postfokal deklinasjon* i Trondheimsmodellens forstand (Kristoffersen 2000: 284).

At final-markeringen i dette tilfellet ikke involverer noen form for tilpassing av tonaliteten i siste AP, kan verifiseres ytterligere hvis vi zoomer inn på det siste ordet i tekstavsnittet, nemlig "fødselspermisjon":

FIGUR 3. Standard østnorsk: *fødselspermisjon*. De loddrette strekene er stipulerte stavelsesgrenser. Ordet inneholder mange ustemte segmenter, så for å gi et helhetsinntrykk, er interpolert grafikk brukt også her.

"Fødselspermisjon" er et tonelag 1-ord på 5 stavelser som i østnorsk skal ha melodien LH. Her befinner vi oss helt i enden av den deklinerte ytringen, og de tonale bevegelsene blir små og ofte vanskelige å identifisere. Likevel er det mulig å påstå at F0-forløpet i figur 3 er kompatibelt med en LH-melodi (og der den ekstra F0-hevingen i tredje stavelse må antas å være en mikroprosodisk effekt utløst av plosiven). Heller ikke reint perseptuelt byr en slik analyse på noe problem. Det er altså den globale deklinasjonen gjennom en større del av ytringen som sender det relevante intonasjonelle signalet om avsluttet ytring, mens de enkelte tonelagsmelodiene, selv den siste, beholder sine avsluttende H-toner.

2.1.3 Oppsummering og formalisering av analysen i case-studium I

Dermed har vi den situasjonen i denne østnorske teksten at tekstbindingsfunksjonen i sin helhet kan implementeres intonasjonelt uten særlige konfigurasjoner til slik bruk. Det er utelukkende snakk om å bruke aksentuerte versjoner av mekanismer som allerede er en del av systemet. I dette tilfellet er det snakk om henholdsvis LH-delen av tonelagsmelodiene og en forsterking av den allment forekommende tendensen til global deklinasjon mot ytringsslutt.

Før vi går videre, er det ønskelig å angi en måte å formalisere innsiktene fra 2.1.2 på innenfor rammen av et autosegmentalt beskrivelsesformat. Som i andre sammenhenger (Hognestad 2006 [2004] og 2007) er følgende grafiske representasjonskonvensjoner brukt, hentet fra Riad 1998: Symbolene for stavelse og mora er henholdsvis σ og μ, T* angir en tone som bidrar til å signalisere hovedtrykk, T angir en tone som signaliserer ulike typer av prominens og T] er en grensetone. En og samme tone kan inneha flere av disse funksjonene, og de diakritiske markeringene vil avspeile dette. T* er slik sett en tone som både bidrar til trykkmarkering og samtidig er den tonen som F0-ekspanderes for prominens. De to østnorske melodiene får etter dette følgende representasjon når de opptrer i standardversjon: L*H] og H*LH].

Et vesentlig poeng i 2.1.2 var å peke på den sentrale posisjonen final H synes å ha i østnorsk. I noen grad kommer dette fram i representasjonene ovenfor, ved at denne tonen er markert både for prominens- og grensefunksjon, men i denne sammenhengen trengs det altså en ytterligere mulighet for detaljering, nemlig markering av en H som primært utfører tekstbinding i en gitt tekstsammenheng. Understrekningen som diakritisk tegn indikerer egentlig bare at dette er en tone som er bærer av en prominensfunksjon, men det er bare tilstrekkelig markering dersom prominens entydig og utelukkende defineres som pragmatisk fokus. Siden det her skal skilles mellom fokusering og tekstbinding, må notasjonssystemet utvides. I det følgende vil H↑ indikere prominens av fokustypen, altså den funksjonen som bare indikeres med H i andre arbeider. H→ markerer den ikke-finale komponenten i tekstbindingssystemet. Da er den horisontale pila ment å symbolisere det faktum at høytonen peker mot en fortsettelse i tekstsammenhengen. Endelig kan symbolet ↓ introduseres for å markere den finale komponenten i tekstbindingen, men L↓ noteres bare dersom det forekommer eksempler på at den avsluttende AP-en får en særskilt lokal tilpasning til dette formålet, altså slik det *ikke* var i figur 2 og 3. Logikken i notasjonen blir da at understrekning markerer prominens, og pilene utdyper hva slags prominens det er snakk om i hvert enkelt tilfelle.

Dette innebærer i neste omgang at forekomst (2) av AP-en *trenger* i figur 1 vil få representasjonen L*H]→, ordet *hjemme* som også ble diskutert i 2.1.1 vil få L*H]↑, mens forekomst (1) av *trenger* vil bli formalisert som L*H]↑→, for her er ikke mindre enn tre funksjoner stablet på H-tonen som bærer prominensfunksjoner: ytringsfokus, ikke-finalitet og AP-grensemarkering. Den avsluttende AP-en *fødselspermisjon* noterer jeg imidlertid kun som L*H]. Den avsluttende høytonen er til stede, men jeg velger å notere den utelukkende som grensetone i dette domenet.

Skulle denne AP-en ha vært involvert i fokusmarkering, ville det ha vært denne tonen som bar funksjonen, men i tillegg til at pragmatisk fokus selvsagt er uaktuelt her, får AP-en heller ingen egen tilrettelegging for tekstbindingsformål, siden oppgaven med final-markering er lagt over på den globale deklinasjonen.

2.2 Østnorsk: case-studium II

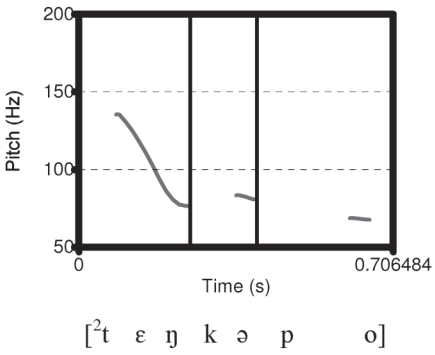
I det foregående er det forsøkt å unngå utilbørlige generaliseringer på grunnlag av det ene teksteksempelet fra NRK. Det som sies, er simpelthen at denne teksten, som observasjonelt virker som et relativt typisk eksempel på standard østnorsk tale, organiserer tekstbindingen på den måten som er vist. I dette avsnittet skal det rapporteres fra en mer omfattende undersøkelse av østnorsk intonasjon, og også her er materialet tatt fra diskusjoner i *Dagsnytt 18* på NRK P2. Når akkurat denne teksttypen er valgt, er det selvsagt dels fordi tekstene er lett tilgjengelige på NRKs nettsider, men også fordi intonasjonelle utslag ofte er særlig tydelige i det vi kan kalle argumenterende taleprosa.

Oppmerksomheten vil her ligge på mulig variasjon i implementeringen av final-komponenten. Analysen av ikke-final tekstbinding som ble gitt i 2.1, vil i det følgende bli regnet som generaliserbar for standardpreget østnorsk og følgelig ikke kommentert nærmere. Analysene som er foretatt med annet tekstgrunnlag enn det i 2.1, har nemlig ikke framvist andre strategier for ikke-final markering enn den som er beskrevet der. Derimot viser disse analysene at strategien for final-markering i denne analysen, den globale deklinasjonen, ikke er den eneste mulige.

Datagrunnlaget for denne delen av undersøkelsen har vært tre *Dagsnytt 18*-diskusjoner fra to ulike sendinger (16. og 17.11.2006). Også her er det snakk om talere (i alt 4) med standard østnorsk talemålsbakgrunn.

2.2.1 Final-markering

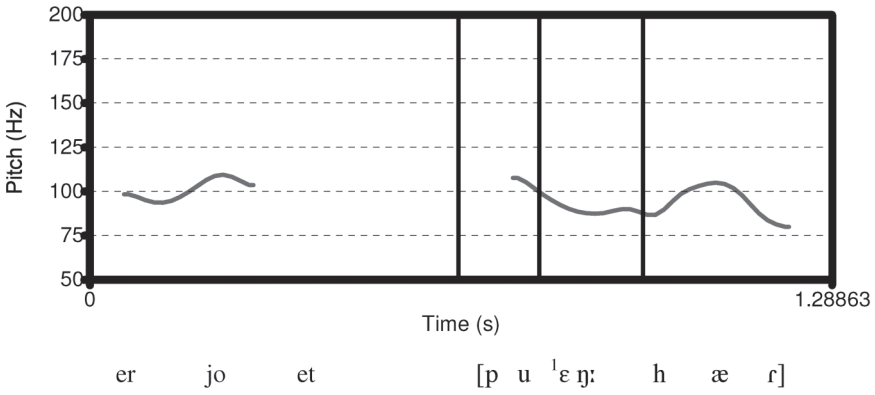
Så langt er det vist at final-markering kan realiseres utelukkende ved hjelp av global deklinasjon (figur 2), og da gjerne en mer markert og "villet" deklinasjon enn den suksessive F0-senkingen som universelt følger tømmingen av utåndingsluft fra lungene (Slethei 1996: 105f). Her er et eksempel på en finalsekvens fra datasamlingen:

FIGUR 4. Standard østnorsk: *(… var med på å føre meg over i en annen måte å både føle på og) tenke på*. Loddrette streker markerer stipulerte stavelsesgrenser. I denne og de fleste følgende figurer er interpolasjon ikke brukt. Derfor blir det brudd i grafene når segmenter er ustemte.

Ytringen som figur 4 viser en del av, avsluttes med sekvensen (²føle på og)$_{AP}$ (²tenke på)$_{AP}$, og da er normalrealiseringen 2 x H*LH] i denne varianten av norsk. Her er den viste realiseringen av (²tenke på)$_{AP}$ imidlertid åpenbart H*L]↓. Det som synes å skje, er at det ikke er behov for prominenstonen H, formodentlig fordi dikotomien "føle og tenke" er såpass kjent at det siste elementet ikke behøver å aksentueres (jfr. Alnæs 1916: 150–51, gjengitt i 2.1.2). Prominenstonen kuttes, og sekundærkonsekvensen blir at den lavtonen som da blir siste tone i domenet, også får funksjonen som grensetone i tillegg til final-markør. Denne konfigurasjonen gir nok et tilsvarende sterkt perseptuelt inntrykk av "avslutning med lav tone" som den reindyrkede deklinasjonsstrategien vi så i figur 2.

Figur 5 er et annet karakteristisk eksempel på finalitetsmarkering:

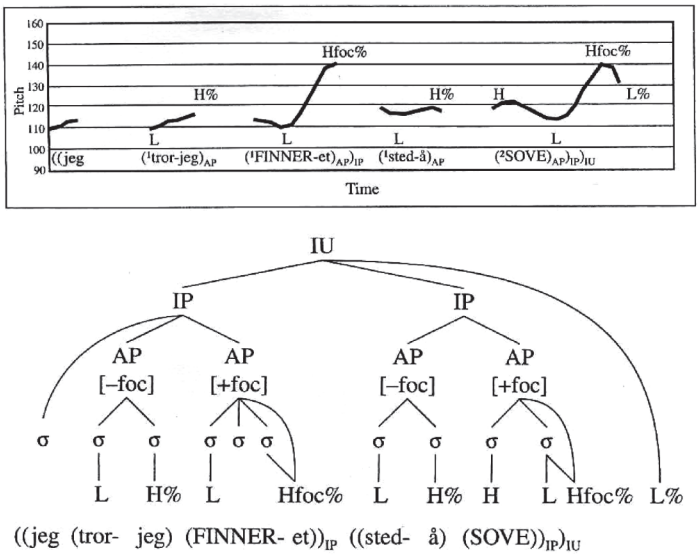

FIGUR 5: Standard østnorsk: *(… men valgprosessene, sånn som også Bakkevig understreket,) er jo et poeng her*

Her avsluttes ytringen med (¹eng her)$_{AP}$. Normalt vil dette resultere i melodien L*H], men av figuren kan det virke som om det i dette tilfellet er belegg for å regne med en ekstra final lavtone, slik at totalmelodien eventuelt kunne noteres slik: L*H]L↓. I så fall ville dette eksempelet vise oss nok en tonal strategi for finalitetsmarkering, nemlig å realisere den siste tonelagsmelodien i fullversjon, med tillegg av en ekstra tone L↓ for å aksentuere lavt nivå ved ytringsslutt. Dette fører oss nok en gang til Trondheimsmodellen. Her regnes en slik ekstra lavtone, notert som L%, som en egen grensetone for *intonasjonsytringen* (IU-nivået), der % er symbol for grensetone i Trondheimsmodellens notasjon.

Problemet med en slik analyse er at dersom vi går til lydfilen bak grafen i figur 5, er en slik lavtone vanskelig å høre. Perseptuelt framstår den siste tonekomponenten som høy, og hvis en slik observasjon skal legges til grunn for analysen, blir prosodien i ytringen som figur 5 er slutten på, snarere et eksempel på deklinasjonsstrategien fra 2.1.2 enn finalitetsmarkering med egen tone. Å notere denne registreringen som L*H]L↓ ville knapt være rimelig.

En sentral kilde til forståelse av denne konfigurasjonstypen, er Fretheim & Nilsen 1989. Her framgår det at Trondheimsmodellen har gjennomgått en utvikling nettopp når det gjelder analysen av finale konturer. Opprinnelig (jfr. Fretheim 1987) anså man finale fallsekvenser i østnorsk mest som fonetiske overflatefenomener, mens det fonologisk relevante var stigningen til en fokal topp. Fretheim & Nilsen 1989 nyanserer så dette i tråd med det som framgår av figur 6, som viser en lesing av ytringen *Jeg tror jeg finner et sted å sove*.

FIGUR 6. Intonasjonsmodellering i Trondheimsmodellen (her gjengitt fra Kristoffersen 2000: 280–81)

Her ender den første IP-en i den fokale toppen på $(^{1}\text{finner et})_{AP}$ som ikke har noe påfølgende fall, mens IP nummer to ender fokalt på $(^{2}\text{sove})_{AP}$, der F0-kurven bøyer lett nedover umiddelbart etter den siste H-toppen. Denne lesingen noteres i Trondheimsmodellen som HLHfoc%L%, og den avsluttende lavtonen anses altså for å markere slutten på intonasjonsytringen (IU). Spørsmålet er imidlertid om denne tonen i noen tilfeller kan sies å være et analyseartifakt, en grafisk konfigurasjon utløst av artikulatoriske gester ved ytringsslutt snarere enn realisering av en fonologisk lavtone. I denne vurderingen må vi også ta i betraktning at avbøyningen (= fallet) i figur 6 ikke er på mer enn 10 Hz. Det gjør den vitterlig til en nokså beskjeden kandidat til å utgjøre en fonologisk L.

Et nærliggende sammenlikningsgrunnlag kan være vestnorske tonelag 2-melodier av typen L*HL]. I korte domener som $(^{2}\text{sove})_{AP}$ er det ofte lite plass til realiseringen av L]. Det perseptuelle inntrykket av L] er svakt, og det grafiske resultatet blir ofte nettopp en kurve som bare bøyer litt nedover mot slutten. Når vi likevel regelmessig analyserer vestnorsk tonelag 2 som L*HL] i mange dialekter, er det blant annet fordi

en utvidelse av domenet med én stavelse, for eksempel til $(^2\text{sovende})_{AP}$, vil medføre at L] får hele sistestavelsen til disposisjon, og da vil den alltid være der i "fullversjon". I vestnorske tostavelsesdomener får vi altså en nødløsning på overflaten i tonelag 2 utløst av plassmangel, nærmere bestemt manglende samsvar mellom antall toner i melodien (= 3) og antall tilgjengelige stavelser (= 2). Hva så med Trondheimsmodellens østnorske IU-L%? En rimelig antakelse ville være at når den siste AP-en inneholdt flere trykklette stavelser, altså bød på tilstrekkelig plass, ville L% også her manifestere seg tilsvarende sterkt og framstå som en uomtvistelig fonologisk tone. I det forliggende datamaterialet synes dette imidlertid ikke å være tilfelle. Uansett plass synes det som om vi aldri får særlig mer enn denne minimale avbøyningen av kurven.

I datamaterialet bak dette arbeidet forekommer tallrike eksempler på grafer som både posisjonelt og reint grafisk er sammenliknbare med den finale AP-en i figur 6. Dette gjelder både data fra østnorsk og fra vestnorske dialekter som skal analyseres i avsnitt 3. I mange tilfeller er det snakk om lydsignaler der det er helt utelukket å analysere inn en final fonologisk tone L. Et åpenbart eksempel fra vestnorsk kommer i figurene 10 og 12 i 3.2. Her er avbøyningen til og med større enn i figur 6, nemlig på ca. 25 Hz.

Til dette kommer at i mange av de østnorske eksemplene synes det, reint auditivt, å være frekvensnivået på den finale H-tonen snarere enn den avsluttende avbøyningen som skaper fornemmelsen av lavtonig avslutning. Vi snakker altså om en siste H med markant lavere F0-topp enn de foregående H-tonene. Kaster vi nok et blikk på figur 5, ser vi en illustrasjon på dette. Når det kunne være fristende å analysere inn en final L her ved inspeksjon av grafen, skyldes det at kurven til slutt går ned til rundt 75 Hz, som er minst like lavt som startpunktet for den foregående stigningen opp til H, og der ligger jo trykkstavelsens L*. Altså, kunne man tenke, her har vi L*H]L↓. Men ser vi på omfanget av avbøyningen, er den ikke på mer enn rundt 25 Hz, akkurat som i figur 10 og 12. Når den visuelt kan framstå som en mulig L i figur 5, skyldes det altså ikke at fallet er så stort, men simpelthen at den foregående H-toppen er så lav. Når man på en slik lavtliggende H-topp "hekter på" den standardmessige avbøyningen som kan tenkes å være mikroprosodisk, ser den signifikant ut i grafen, men er like lite hørbar som den i figur 10 eller 12. Og da er vi i realiteten tilbake til analysen med deklinasjon som det viktigste signalet på avsluttet makrostrukturell enhet. Om denne deklinasjonen realiseres som en global nedadgående bevegelse gjennom en serie AP-er (figur 2) eller om det snarere er snakk om en mer lokalt H-deklinert final AP (figur 5), kan muligens i noen grad vise seg å bero på individuelle valg. Dermed blir konklusjonen at i alle fall når det gjelder markering av slutten på en makrostrukturell enhet i talen, er deklinasjon det overlegent mest signifikante signalet. Og dermed ser vi også at Alnæs' hovedpoeng i realiteten er ytterligere styrket: Ikke bare "forsætningene", men også en god del av "eftersætningene" avsluttes i realiteten med høy tone, men da i sterkt ned-deklinert versjon. Videre synes det å være en tendens at strategien fra figur 4, H]-stryking, favoriseres når den siste AP-en er kort, gjerne mono-

eller disyllabisk. Slik sett kan dette ses på som et fonetisk overflatefenomen, en tilpassing til plassforholdene. Jo lenger den siste AP-en er, jo sikrere blir det at en F0-tilpasset H] realiseres.

Ett forbehold som har med notasjon å gjøre, bør tas: Beskrivelsen som er gitt her, er i utpreget grad overflatenær, og selv om den bruker notasjonskonvensjoner fra autosegmental fonologi, kan den i stor grad karakteriseres som fonetisk. Holder man seg med noe større grad av abstraksjon, kan man selvsagt vurdere om Trondheimsmodellens L%-notasjon likevel er relevant. I så fall vil den ikke markere en faktisk forekommende lav final registertone, men snarere representere en fonologisk komponent med deklinasjon som sin primære overflatemanifestasjon.

2.3 Sluttkommentarer til case-studiene av østnorsk

Ethvert analyseformat for intonasjon vil møte problemer når det skal tres nedover så komplekse strukturer som sammenhengende tale vitterlig er. Ikke minst gjelder dette når talen består av lengre verbale utgreiinger med argumentativ karakter, slik tilfellet er med data fra kilder som *Dagsnytt 18*, og ikke omhyggelig strukturerte testbatterier, som skal brukes i undersøkelsen av vestnorsk i 3.

Ikke minst fordi sondringen mellom fokus-H og ikke-finalitets-H vil kunne framstå som subtil og ikke alltid like lett avgrensbar, kan det utvilsomt reises innvendinger mot analysen av østnorsk intonasjon i dette arbeidet. Problemet er selvsagt at de konfigurasjonene som tillegges regulær pragmatisk fokusfunksjon og de som primært anses for å være ikke-finalt tekstbindende, er så like reint melodisk. Alt sammen spilles ut ved manipulasjon av en fonologisk høytone som eneste aktive mekanisme. Derfor hadde det vært gunstig for analysen dersom det lot seg gjøre å finne norske dialekter der pragmatisk fokus og ikke-final bindingsmarkering ble foretatt med melodisk *ulike* konfigurasjoner. Ikke bare ville da selve sorteringen av konfigurasjoner i de to typene framstå som langt mer uproblematisk. Det ville også være mer åpenbart at selve sondringen mellom fokus og tekstbinding overhodet er velbegrunnet i utgangspunktet. Påstanden i 3 kommer til å være at slike eksempler faktisk finnes i rikt monn, og da i dialekter fra det vestnorske området. Dermed blir det et stykke på vei slik at den østnorske analysen i dette hovedavsnittet er gjennomført for å danne et bakteppe til analysen av vestnorske prosodier som nå følger.

3 Vestnorsk intonasjon

Når blikket nå skal vendes mot vestnorske dialekter, møter vi speilbildet av den problemstillingen som ble skissert for østnorsk i 1. Dersom realisasjonsprinsippene for tekstbinding er nær-universelle, som Cruttenden hevder, må de også gjelde for alle varianter av norsk, og da må også vestnorske dialekter signalisere ikke-finalitet med avsluttende høy tone i relevante domener og finalitet med lav eller fallende tone. Ser vi også her på settet av hyppig forekommende grunnkonfigurasjoner for de to tonelagene, H*L] og L*HL], ser vi fort at problemstillingen blir en annen enn i østnorsk.

Mens standard grensetone i østnorsk var H], umiddelbart brukbar for markering av ikke-finalitet, er den i vestnorsk som oftest L]. I utgangspunktet skulle det indikere at vestnorsk grunnmelodi snarere har et godt utgangspunkt for final-markering i tekstbindingssystemet, eventuelt med tilleggs-bidrag fra global deklinasjon. Her vil det være markering av ikke-finalitet som eventuelt krever særskilte prosodiske tiltak. Og dersom vi overfører innsiktene fra analysen av østnorsk i 2 til de vestnorske melodiene, ser vi at vi også her kan oppnå korrekt plassert H til ikke-finale tekstbindingsformål på to måter: Ved en prosess som *stryker* final L], vil en vestnorsk tonelagsmelodi ende på H-tonen som normalt står nest sist. Alternativet kunne tenkes å være *innsetting* av en egen bindingstone H helt sist i ellers komplett realiserte melodier.

Som det framgår av notasjonene ovenfor, er det også i vestnorsk en høy tone som brukes til å markere pragmatisk fokus (H), men den står altså ikke sist i AP-domenene, som i østnorsk, og nettopp det skal vise seg å være essensielt i vår sammenheng. Regulær fokusmarkering i vestnorsk skjer ved at denne tonen F0-ekspanderes på vanlig måte, men den har ingen tilleggsfunksjon som grensetone. Den funksjonen ivaretas av den etterfølgende L]. Dersom også vestnorske dialekter har et prosodisk system for tekstbinding der ikke-finalitet markeres på den universelle måten med en H-tone som står helt sist i AP-domenet, altså uten noen L etter seg, vil vi ha den ønskede situasjonen fra 2.3, nemlig dialektprosodier som har ulike melodiske konfigurasjoner for pragmatisk fokus og ikke-final tekstbinding. Vestnorske dialektprosodier vil da være et velegnet forsøkslaboratorium både for å påvise at fokus og tekstbinding faktisk er ulike funksjoner i taleprosodien, og for å kunne gå opp grensene mellom disse funksjonene på en entydig måte. Det var jo nettopp dette som viste seg å være komplisert i østnorsk. Endelig burde det her ligge til rette for studium av system-interne prosesser, som vekslingen mellom grunnmelodi og tekstbindingsmelodi eventuelt ville være. I de følgende avsnittene forfølges disse problemstillingene i tre trinn. I 3.1 gis en demonstrasjon av tekstbindingsintonasjon i Kristiansand bymål, som kan ses på som en parallell til analysen av østnorsk i 2.1. I 3.2 følger en dybdeanalyse av tekstbindingsfonologien og vekslingsmekanismene som tas i bruk i Egersund bymål. Begge disse analysene er case-studier med kun en informant. Endelig presenteres i 3.3 en undersøkelse som på mer systematisk vis tar for seg tekstbindingsintonasjon i tre vestnorske kyst-bymål: Kristiansand, Egersund og Bergen.

3.1 Tekstbinding i Kristiansand bymål: case-studium

Her følger en demonstrasjon av hvordan tekstbindingsstrategier realiseres hos en taler av Kristiansand bymål. Det dreier seg i dette tilfellet ikke om radioopptak, men om et originalopptak der en kvinnelig hovedfagsstudent forteller om framdriften i feltarbeidet hun utførte i samband med hovedoppgaven sin. Den relevante tekstbiten følger her:

> Jeg har gjennomført intervju med en av informantene. Og da var jeg heldig, for hun har nettopp flyttet tilbake til byen her, så det intervjuet er gjennomført *nå*.

> Og informanten fra *London*, hun kommer forhåpentligvis hjem nå i *april*, så da må jeg vente på *det*. Dessverre så har de to andre informantene mine ikke planlagt noen reise til Kristiansand med det første, så da må jeg reise til *dem*.

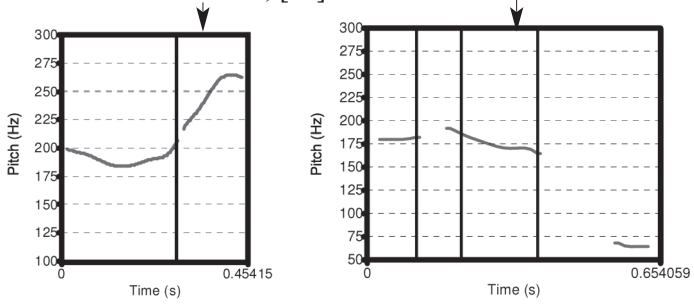
Denne utgreiinga utgjør en makrostrukturell enhet, altså et avsnitt. Som i 2.1, er eksempler på fokusmarkering understreket og tekstbinding kursivert.

3.1.1 Ikke-final markering

Også her ser vi et godt eksempel på den erfarne samtaledeltaker i aksjon. Først i avsnittet får vi intonasjonell markering av fokuskonstituenter på vanlig måte, bestemt av de pragmatiske vurderingene som taleren løpende gjør. I den midtre delen av avsnittet oppstår åpenbart behovet for å sikre at tilhørerens oppmerksomhet framdeles er til stede, så der blir noen konstituenter markert for tekstbinding (*nå*, *London*, *april*, *det*). I siste del av avsnittet opphører så disse ikke-finalmarkeringene, og dermed signaliserer taleren at hun nærmer seg slutten av tankerekken sin. Mottakeren forberedes dermed på det makrostrukturelle bruddet som tydeliggjøres ved finalitetsmarkering av *dem*. Det som her klart vitner om kommunikativ kompetanse hos taleren, er nettopp dette å ha en fornemmelse av når det oppstår fare for at mottakeren faller av lasset, enten ved at han flytter oppmerksomheten sin annetsteds, eller at han ikke foretar den mest mulig hensiktsmessige parsing av den løpende taleteksten på de relevante stedene, altså der en gitt makrostrukturell enhet tar slutt. Disse faremomentene garderer taleren seg mot ved å plassere markører for ikke-finalitet nettopp på de strategiske stedene, slik at lytteren i neste omgang får avsnittsmarkeringen på plass der den skal være.

Så kommer spørsmålet om hvordan alt dette realiseres tonalt hos denne taleren av Kristiansand bymål, som ellers har en klassisk vestnorsk H*L] / L*HL]-struktur i tonelagssystemet sitt.

> Jeg har gjennomført intervju med en av informantene. Og da var jeg heldig, for hun har nettopp flyttet tilbake til byen her, så det intervjuet er gjennomført *nå*. Og informanten fra *London*, […]

[ˈl ɔ n d ɔ n] [ɪ n f ɔ ɣ ˈm a n t a n]

FIGUR 7: Kristiansand bymål: *London* + *informantene*

Figur 7 viser to tonelag 1-AP-er fra dette avsnittet. I ordet *informantan* kommer det først to trykklette stavelser som tilordnes foregående AP: ([1]en av infor)$_{AP}$([1]mantan)$_{AP}$. Av grafen ser vi at *mantan* har en umiskjennelig H*L]-struktur, slik vi vil forvente i denne varianten av norsk. Dette er altså en AP med fokusmarkering, mens den andre, ([1]London)$_{AP}$, er den første av markeringene av ikke-final tekstbinding. Og her ser vi at drastiske ting har skjedd. Også dette er jo en tonelag 1-AP, men realiseringen er helt annerledes enn den vi fant i *-mantan*. Strukturen er udiskutabelt L*H]→, altså faktisk sammenliknbar med den tilsvarende østnorske melodien. Dersom dette ikke er idiolekt, og heller ikke et resultat av at Kristiansand ligger nær grensen mellom vestnorsk og østnorsk prosodi, har vi å gjøre med et system som radikalt segregerer rein fokusmarkering fra tekstbinding. Her vil det ikke være tvil om hva som er pragmatisk fokusmarkering på den ene sida, og hva som er ikke-final tekstbinding på den andre.

Sammenholder vi denne tonelag 1-melodien med de to nevnte strategi-mulighetene, kunne det synes som om vi har å gjøre med den ene av dem, nemlig stryking av final grensetone L]. Legger vi en slik stryking til grunn, blir konsekvensen at H overtar plassen ved domenegrensen, og altså framstår som H]→. Men det innebærer at tonen faktisk flytter dit, ikke at den sprer seg og skaper et monotonalt høytoneplatå tvers gjennom hele ordet. Når den flytter, etterlater den en tom tonal posisjon i trykkstavelsen, og det muliggjør (eller rettere sagt: nødvendiggjør) at en ny tone fyller denne posisjonen og utfører den oppgaven som tonen her skal ha, nemlig å bidra til markeringen av trykk. I samsvar med OCP (the Obligatory Contour Principle) (Goldsmith 1976: 36), som sier at to nabotoner alltid vil ha motsatt polaritet, blir dette en lav tone. Totalresultatet blir da L*H]→, som altså, tonalt sett, er nøyaktig samme representasjon som i den østnorske grunnkonfigurasjonen for tonelag 1, og samtidig speilbildet av Kristiansand-talerens egen grunnkonfigurasjon.

Omformingen til tekstbindende intonasjon kan imidlertid også beskrives på en litt annen måte. Ovenfor ble L-stryking sett på som prosessens første og igangsettende trinn, og deretter kom H-flytting som en helt nødvendig konsekvens. En alternativ betraktningsmåte ville være å se på H som den virkelige og primære aktøren i omformingsprosessen. Hovedgrepet blir da at den essensielle prominenstonen H, hovedelementet i fokusmarkering så vel som i bindingsmarkering, flytter til domenefinal posisjon når den skal tekstbinde. Sekundært fortrenges da den tonen som opprinnelig var assosiert der, altså L. Skal H derimot markere regulært fokus i Kristiansand bymål, flytter den ikke, men F0-ekspanderes der den ellers står.

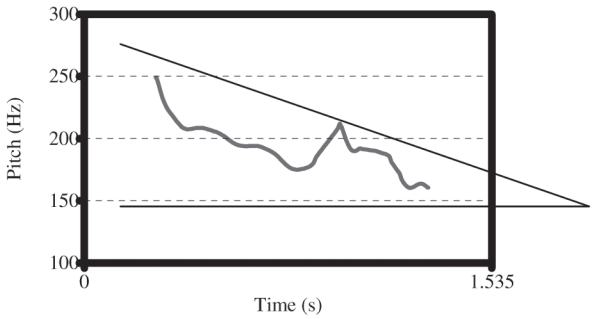
Er dette en plausibel beskrivelse? I Hognestad 2006 [2004], 2007 og 2008 hevdes det at høyreforskyving av prominenstonen H er en meget hyppig forekommende prosess i norske dialektprosodier, men da i andre sammenhenger enn tekstbinding. I samsvar med Yip 2002: 8ff brukes termen *peak delay* om fenomenet. Det vi ser hos Kristiansand-informanten i figur 7, skal i dette arbeidet imidlertid ikke kalles *peak delay*, selv om høytonen også her går mot høyre. *Peak delay* innebærer snarere at språkbrukeren ikke helt treffer "on target" med H-tonen som "skytes ut". I utgangspunktet er dette en fonetisk effekt på millisekund-nivå som særlig rammer domener

med god plass, men over tid kan slike forsinkede H-plasseringer bli oppfattet som korrekt av nye generasjoner språkbrukere, og de kan da fonologisere H i sin forskjøvne posisjon. Slik kan en gitt dialektprosodi over tid endres, og nettopp dette kan ha vært motoren i utviklingen av den tonelags-heterogeniteten vi finner i moderne norsk, blir det hevdet i de nevnte arbeidene.

Det som da skaper en parallell mellom *peak delay* og det fenomenet som omtales her og vises i figur 7, er sekundærkonsekvensen av prosessene. Når *peak delay*-prosessen er kommet tilstrekkelig langt, skjer akkurat det samme som ved den langt mer dramatiske H-flyttingen ved tekstbinding i Kristiansand bymål, nemlig at det skapes et prosodisk tomrom ved domenestart som fylles ved at en tone av motsatt polaritet "trekkes inn". Slik sett er det grunn til å hevde at analysene av tekstbinding i vestnorsk og av generell prosodisk utvikling i de nevnte arbeidene, supplerer og støtter hverandre. Ytterligere dokumentasjon av dette kommer i avsnittene som følger.

3.1.2 Final-markering

Her følger en ganske kortfattet presentasjon av finalitetsmarkeringen hos informanten fra Kristiansand.

[ˈd a m o æ ˈɣ ɛ i s ə t ɛ ˈd i]

FIGUR 8: Kristiansand bymål: … *da må jeg reise til dem.* Interpoleringsfunksjonen i PRAAT er benyttet.

Figur 8 viser siste del av avsnittet, og vi ser at også her brukes deklinasjon som signal for finalitet, i tillegg til at den lave grensetonen på *di* selvsagt kan beholdes. I tillegg kan det nok være grunnlag for å anse prominenstonen H for å være strøket i den siste monosyllabiske AP-en $(\text{ˈdi})_{AP}$. Dermed ser vi tydelig hvordan østnorske og vestnorske prosodier, eksemplifisert ved Oslo og Kristiansand, iscenesetter tekstbinding ulikt. Mest interessant er ikke-final tekstbinding i Kristiansand, siden H ikke bare F0-ekspanderes, men også flyttes, og dermed gir en helt annen melodi enn den som brukes til å markere ytringsfokus. Behovet for å skille fokus- og bindingsmarkering i språkbeskrivelsen synes her å være opplagt.

Hva så med representativiteten i Kristiansand-eksempelet? En rimelig hypotese er at denne demonstrasjonen gir et representativt bilde av tekstbindingsintonasjon i

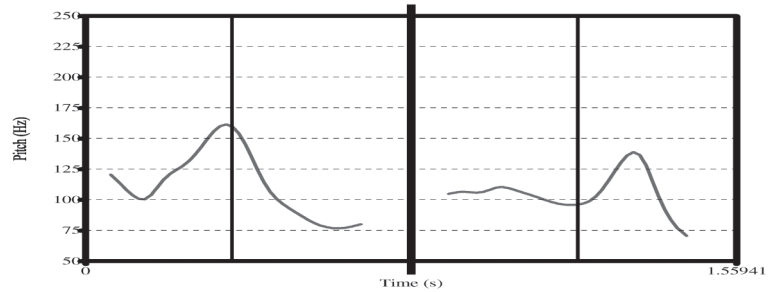
vestnorsk. Likevel vet vi at intonasjonell variasjon i vestnorsk anses for å være større enn i østnorsk. Dermed blir det et interessant spørsmål om tekstbinding konfigureres nøyaktig likedan over hele det vestnorske området, eller om mer fingraderte ulikheter i de prosodiske grunnkonfigurasjonene, altså det som i utgangspunktet konstituerer den store vestnorske prosodivariasjonen, også gir seg utslag i kvalitativt ulike tekstbindingssystemer. I 3.2 og 3.3 vil det bli forsøkt påvist at dette faktisk er tilfellet, og at det å studere tekstbinding følgelig er en helt nødvendig forutsetning for å danne seg et totalbilde av det norske prosodiske mangfoldet. Slik sett gir dette arbeidet seg ut for å gi helt nye bidrag i arbeidet med å skjønne hvorfor det er så nærliggende å heimfeste norske dialekter med prosodi som primærkriterium.

3.2 Tekstbindingsintonasjon i Egersund bymål: case-studium

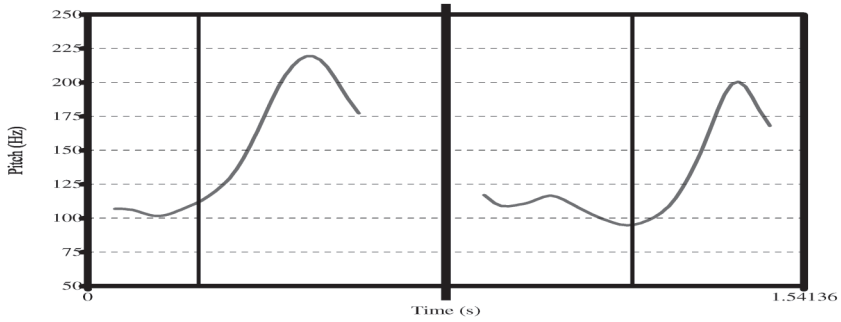
I dette avsnittet presenteres nok en case-undersøkelse av tekstbindingsintonasjon, denne gangen med artikkelforfatteren som informant. Det betyr at prosodien er fra Egersund bymål, en dialekt der den grunnleggende tonelagsrealiseringen er grundig beskrevet i Hognestad 1997. I den undersøkelsen ble det imidlertid ikke sagt noe som helst om tekstbindingsintonasjon, og ved utarbeidelsen av testmaterialet og feltprosedyrene ble det faktisk lagt vekt på å *unngå* såkalt liste- eller oppramsingsintonasjon i informantenes lesinger av testbatteriet, en intonasjonstype som naturlig kan ses på som en form for tekstbindingsintonasjon (ibid.: 71). Dette var uten tvil en fornuftig strategi. Nå er imidlertid søkelyset et annet, og som det vil framgå av undersøkelsen i 3.3, har det vært aktuelt nettopp å utløse liste-lesing av data for å undersøke tekstbindingsintonasjonen.

Problemene med forskeren som informant er i og for seg innlysende, men både i generativ lingvistikk generelt og prosodi spesielt (som i Abrahamsen 2003 og så vidt vites også i arbeider av Fretheim og Nilsen) er det tradisjon for en slik "introspektiv" metode for å frambringe relevante data.

Her leses først de to navnene $(^{1}\text{Vangen})_{AP}$ og $(^{2}\text{Lange})_{AP}$, først med dialektens grunnmelodier, (heretter ofte benevnt *deklarativ intonasjon*) og deretter lest som om navnene var to av flere navn lest som en liste. Se ellers 3.3 for en nærmere begrunnelse for valget av "liste-modus" i denne sammenhengen:

FIGUR 9: Egersund bymål: *Vangen* + *Lange*, lest deklarativt.

FIGUR 10: Egersund bymål: *Vangen* + *Lange* lest med tekstbindingsintonasjon.

Det vi ser her, er at de deklarative tonelagskonturene, henholdsvis H*L] og L*HL], blir totalt omformet i ikke-final tekstbindingsmodus, akkurat slik tilfellet var i eksempelteksten fra Kristiansand. Siden tonelag 2-melodien i Egersund bymål allerede i utgangspunktet har H i stavelse nummer to, blir omformingen minst omfattende her. Her følger forslag til formalisering, der de to typene fortsatt kalles henholdsvis 'deklarativ' og 'tekstbinding':

	σ σ		σ σ	
t1:	μμ . μ	t2:	μμ . μ	DEKLARATIV
	H L		L HL	
	↓		↓	
	σ σ		σ σ	
t1:	μμ . μ	t2:	μμ . μ	TEKSTBINDING
	L H		L H	

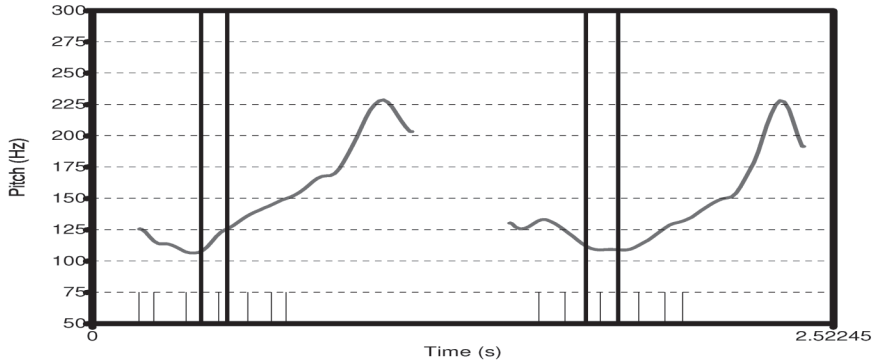
FIGUR 11: Autosegmentale representasjoner av omforming fra deklarativ til tekstbindende intonasjon i Egersund bymål.

For å kunne studere mekanismene i fonetisk detalj, er også vektenheten *mora* (μ) inkludert i notasjonen, både her og i 3.3, altså slik at en trykkstavelse beskrives som *bimoraisk* (har to vektenheter) og en trykklett stavelse er *monomoraisk* (har én vektenhet). Omformingen fra deklarativ til tekstbindende intonasjon fører til en konturtype som er umiddelbart gjenkjennelig: Enkelt sagt går taleren, melodisk sett, fra vestnorsk mot østnorsk intonasjon ved listelesing, og det innebærer at H skyves helt til høyre i AP-domenet. Tonaliteten i begge ordene får dermed representasjonen L*H], mens det utelukkende er tidlig eller sein L-assosiering (til første eller andre mora) som ivaretar tonelagskontrasten i tekstbindingsmodus.

I samband med diskusjonen av en eventuell avsluttende L] i fokale domener i østnorsk i 2.2.1 ble Trondheimsmodellens analyse med avsluttende L%, der kurven

bøyer lett nedover på siste stavelse, problematisert. I figur 9 ser vi at stemmen utløser akkurat den samme grafiske konfigurasjonen i bindingslesingene, og her ville ingen finne på å analysere melodiene som L*HL]. Slik sett bidrar disse grafene ytterligere i retning av å kunne regne denne tilsynelatende finale fallfasen som mikroprosodi snarere enn fonologisk relevante F0-bevegelser.

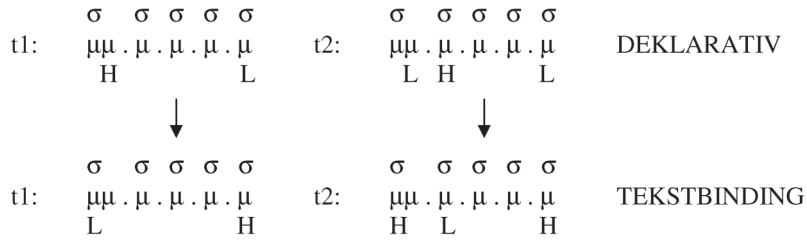
I figur 12 utvides domenestørrelsen. *Granneman må gå* og *Langeland må gå* blir lest tekstbindende (altså som om disse to sto på en liste av personer som "må gå"):

[ˈg ɣ a nːə man] [ˌˈl a ŋːə l a n]

FIGUR 12: Egersund bymål: *Granneman må gå* + *Langeland må gå*. Her vises både stipulerte stavelsesgrenser og relevante segmentgrenser (tynne streker nederst i figuren).

Det relativt høye startnivået i tonelag 1-konturen kan være en mikroprosodisk effekt ved plosiv. Det som ellers framtrer som slående ved tonaliteten i figur 12, er dette: Dersom *må gå*, altså den delen av ytringene der tekstbindings-H blir realisert, klippes bort og bare selve navnesekvensene (altså de delene der segmentgrenser er avmerket) avspilles, vil det auditive inntrykket av *Granneman* og *Langeland* være tilnærmet sammenfallende med grunnmelodiene i østnorske tonelag. Første del av tonelag 2-melodien framstår med en F0-heving som sterkt nærmer seg det som skal til for å regne med en initial fonologisk tone H. Spørsmålet ville i så fall bli om overflatetonaliteten vist i figur 12 faktisk kunne få denne representasjonen:

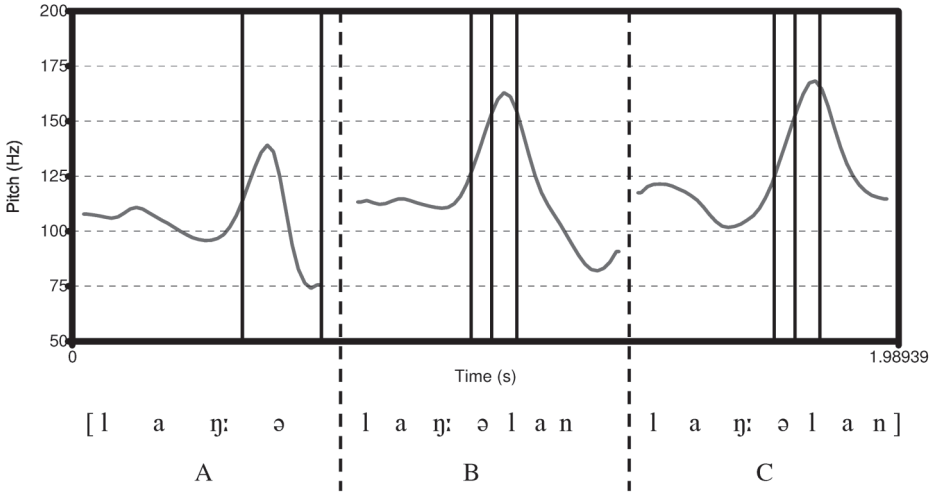

FIGUR 13: Egersund bymål: formalisering av omforming fra deklarativ til tekstbindende intonasjon i domener på 5 stavelser.

Nå viser dette fenomenet seg utelukkende når AP-domenet er svært langt. I dette tilfelle er det på fem stavelser, mens det minimale domenet for realisering av tonelagskontrasten jo er to stavelser. På grunnlag av et slikt spesialtilfelle ville det være urimelig å regne med en fonologisert initial H i ikke-final tonelag 2-binding. I et sammenliknende perspektiv er dette likevel interessant. Faktisk kan det sies å være belegg for å si at vi her ser en synkron demonstrasjon av et hovedpoeng både i dette arbeidet og i Hognestad 2006 [2004], 2007 og 2008. Både forskyving og flytting av H mot høyre domenekant resulterer i tonal innovasjon i venstre domenekant. I sine deklarative grunnmelodier har alle vestnorske dialekter med tonelagsmotsetning en H som ligger lenger "til høyre" i tonelag 2 enn i tonelag 1. I de nevnte arbeidene blir dette sett på som en konsekvens av at H i deklarativ prosodi har 'migrert' mot høyre gjennom en *peak delay*-prosess. Der denne migreringen har kommet tilstrekkelig langt, får vi en nyutviklet L* på trykkstavelsen. I Stavanger bymål ligger H så langt til høyre i tonelag 2 at det i tillegg blir plass til nok en initial tone, slik at melodien har strukturen HL*HL]. En slik initial H fins normalt ikke (i alle fall ikke i 'fullversjon') i tonelag 2 i Egersund, men ved bindingsintonasjon, som jo nettopp involverer en ekstremt høyreforskjøvet H, dukker en initial F0-heving, en initial H "in embryo", nærmest programmessig opp i lange domener.

3.2.2 Egersund bymål: synkron *peak delay*

Ovenfor blir tekstbindingsmarkering for ikke-finalitet med avsluttende H] i vestnorsk beskrevet som en flytteoperasjon og ikke som *peak delay*, en prosess der fokal H forskyves i langt mindre dramatisk grad. I Hognestad 2006 [2004] og 2007 gis det både eksempler der den melodiske forskjellen mellom de to tonelagsmelodiene i en gitt dialekt anses for å ha blitt utviklet gjennom en *peak delay*-prosess, og eksempler der melodiske forskjeller i tonelagsrealiseringen to ulike dialekter imellom analyseres som ulikheter i graden av *peak delay* utviklet over tid. I begge situasjoner kan denne graden av H-forskyving være så beskjeden som én moraposisjon. Hognestad 2007 hevder at dersom en slik diakront orientert analyse er på rett spor, vil det være å forvente at prosessen også opptrer synkront, og da som ulik posisjonering av fokal H i domener av ulik lengde. I Egersunds-materialet finner vi relevante data i de deklarative lesingene av henholdsvis *Lange*, *Langeland* og *Langeland må gå*. Her er det ønskelig å vise hvor i den segmentale strengen H-toppen ligger i disse tre tilfellene. Figur 13 gjengir en sammenklipping av de relevante delene av tre testytringer. De heltrukne markeringene avgrenser henholdsvis vokalen [ə] i stavelse nummer to og opptaktskonsonanten [l] i stavelse nummer tre:

FIGUR 14. Egersund bymål: *Lange + Langeland + Langeland (må gå)*. Alle registreringene er lest deklarativt, altså med dialektens grunnmelodier for tonelagene. Merk at de heltrukne loddrette strekene her viser utvalgte segmentgrenser, ikke stavelsesgrenser. Dette er gjort for å muliggjøre detaljstudium av hvor H er lokalisert.

Med alle mulige forbehold om mangel på representativitet, ser vi her konfigurasjoner som rimelig kan tolkes som eksempel på synkron *peak delay* i overflatetonaliteten. I A ligger H trygt inne i vokalkjernen [ə] i andre stavelse, der den i følge den fonologiske analysen L*HL] også skal ligge. I B har H-toppen imidlertid krysset segmentgrensen mellom [ə] og [l]. Den plasserer seg altså i opptakten til tredje stavelse snarere enn i kjernen av den stavelsen der den er fonologisk hjemmehørende. Dette kan ses på som en overflateeffekt utløst av plassøkningen i domenet som følger av tredjestavelsen *land*. I C reposisjonerer den seg ytterligere (om enn marginalt) innenfor [l] og legger seg i grensen mot [a]. Her er altså domenelengden ytterligere utvidet med en fjerde og en femte stavelse *må gå*, som ikke er tatt med i figuren. Mer interessant enn den marginale H-forskyvingen i C er det imidlertid å se hva som skjer helt først i dette domenet. Når H kommer tilstrekkelig langt mot høyre, ser det igjen ut som om noe skjer ved domenestart, nemlig en viss initial heving av F0-nivået. Også dette kan ses på som en ny initial H-tone "in embryo". I vestnorsk tekstbindingsmodus vokser den seg, som vist, ytterligere stabil, og endelig viser den seg i fullversjon i grunnmelodiene for tonelag 2 som initialt fonologisert HL* i Stavanger bymål og H* i østnorsk.

3.2.3 Oppsummering av Egersunds-analysen

I faglitteraturen har det alltid vært vanlig å illustrere tonelagsforskjellen i norsk ved å vise til par av isolerte størrelser (gjerne minimale par i strukturalistisk forstand). I alle fall etter Haugen og Joos 1952 har man innsett at slike par (typen *bønder/bøn-*

ner) med fordel kan ses på som komplette tonelagsgrupper (AP-er) snarere enn som ord. Det må også legges til grunn at slike demonstrasjonslesinger av tonelagspar framstår som fokale, gitt graden av emfase de som oftest uttales med i demonstrasjonssituasjonen. Dermed er det tradisjon for å si at alle klassiske lesinger av tonelagspar i norsk er fokale lesinger.

Det viktigste resultatet fra gjennomgangen av det lille datasettet fra Egersund bymål, er den klare forskjellen mellom *fokusprominens* og *bindingsprominens* som framkommer her. Alle gjengitte lesinger er nettopp det man kan kalle demonstrasjonslesinger, slik at det som er kalt deklarative varianter, i realiteten er eksempler på fokale domener i Trondheimsmodellens forstand. I denne modellens analyser av østnorsk sondres det som nevnt ikke mellom regulært fokus og tekstbinding. Siden disse to funksjonene ikke skilles melodisk i østnorsk, disponerer Trondheimsmodellen for å betrakte dette utelukkende som grader av fokusprominens. I analysen av østnorsk i 2, gjøres det et forsøk på å gå opp grensen mellom de to funksjonstypene, samtidig som det er klart at grensetrekkingen på ingen måte er lett å foreta, gitt de melodiske forutsetningene. I Egersund bymål demonstrerer figurer som 9 og 10 klart hvordan fokusprominens og bindingsprominens segregeres melodisk, akkurat som i Kristiansand, og en foreløpig observasjon bygd på 3.1 og 3.2 vil også være at tekstbindingssystemene i norske dialekter kan se ut til ikke å følge den tradisjonelle grensen mellom østnorsk og vestnorsk prosodi, hva melodisk struktur angår. Det er i deklarativ modus (eller hva man nå velger å kalle denne typen prosodi) at denne grensen manifesterer seg, i de klassiske høy/lavtonekonfigurasjonene HL/LHL versus LH/HLH. I bindingsmodus kan det se ut som om en grunnleggende LH-basert melodi gjennomføres uavhengig av prosodien for øvrig, noe som selvsagt samsvarer med det Cruttenden og andre har sagt om denne prosodiens universelle karakter.

Imidlertid er langt fra alt sagt med dette. Gitt at vestnorsk intonasjon oppviser stor grad av variasjon når det gjelder de deklarative grunnmønstrene, vil det være av interesse å se nærmere på forholdet mellom fokus og tekstbinding i flere av disse systemene. Og da er det nok en gang slik at de konfigurasjonene man kan angi med fonologiske notasjoner av typen L*HL], vil kunne være for grove. Det disponerer nok en gang for å anlegge et perspektiv som i utgangspunktet må klassifiseres som fonetisk, for å kunne studere mekanismene i størst mulig grad av detalj. Påstanden vil være at det nettopp er i en del av disse overflatedetaljene at momenter til forståelse av utviklingen på systemnivå kan finnes.

3.3 Sammenliknende undersøkelse av vestnorsk tekstbindingsintonasjon

For å kunne detalj-studere forholdet mellom fokus- og bindingsprominens i vestnorsk, trengs et kryssdialektalt datamateriale som er reelt sammenliknbart. Den case-baserte empirien som er lagt til grunn hittil i dette arbeidet, oppfyller ikke slike krav. Det reiser behovet for et strukturert testoppsett, i den forstand at informantene i alle fall i deler av undersøkelsen ikke snakker fritt, men leser sine versjoner av et tekstforelegg. I så fall gjelder det å konstruere et testbatteri som produserer tekstbin-

dingsintonasjon på nøyaktig de samme stedene i et gitt tekstforløp. I 3.2 framgikk det at ved lesing av ulike typer lister som består av en rekke enkeltelementer, vil det være stor sjanse for at leseren realiserer hvert liste-element som en avsluttet AP med bindingsintonasjon.

3.3.1 Informanter og testmateriale

Opptak er gjort med fire informanter fra hvert av bymålene i Kristiansand, Egersund og Bergen. Informantene er voksne personer mellom 30 og 60 år. Kriteriet for utvalg er det som ofte brukes i dialektologiske undersøkelser, nemlig at informantene pluss minst den ene av foreldrene skal være fra det aktuelle stedet.

Opptakene besto av tre deler. I første del ble informantene instruert til å lese lister med tall. I andre del ble informanten instruert til å tenke seg en situasjon der vedkommende står foran en forsamling og skal gi beskjed om hvem som skal utføre et oppdrag. Dette dreier seg om et utvalgt antall personer i forsamlingen der etternavnene skal gjøres kjent ved å bli lest som en liste. Navnene ble fordelt på to ulike lister, der disse til sammen var representert: *Lien, Mehren, Wiland, Christoffersen, Engebretsen, Løvland, Vollan, Hognestad, Lilleholt, Nedrelid, Skjekkeland*.

For begge listelesingene gjaldt en hypotese om at alle ord i lista bortsett fra det siste ville bli lest med ikke-finalitetsmarkering. Dette slo uten unntak til.

Som kontroll ble hver informant også bedt om å utføre en tredje operasjon, nemlig å lese setninger av typen *Han/hun heter X*, og der *X* er de samme navnene som også ble lest i listemodus. Men i motsetning til listelesingen, der en rekke navn kommer på rad og rekke i samme lydfil, får vi her en separat fil for hver deklarativ navnesetning. Her kan man regne med at navnene blir lest som fokale AP-er, slik at en sammenlikning mellom denne delen og liste-delen vil kunne illustrere forholdet mellom fokusprominens og bindingsprominens i vedkommende dialekt.

3.3.2 Oversikt over resultatene

Tabellen i figur 14 viser formaliseringer av intonasjonen etter samme mønster som er brukt i andre figurer. Domenene som er vist i formalisert utgave, er på to stavelser, der den første er den bimoraiske trykkstavelsen. Her er det viktig å merke seg om det på overflaten forekommer tidlig eller sein T-assosiering i trykkstavelsen. Deklarativ intonasjon står til venstre og ikke-final tekstbindingsintonasjon til høyre i tabellen. Dersom man leser horisontalt, kan man se hva som skjer med en gitt tonelagsmelodi fra en gitt dialekt i omformingen fra deklarativ modus til bindingsmodus.

	deklarativ intonasjon			tekstbindingsintonasjon	
KRISTIANSAND	σ μ μ	σ μ		σ μ μ	σ μ
tonelag 1	H	L	→	L	H
tonelag 2	L	HL	→	L	H
EGERSUND	σ μ μ	σ μ		σ μ μ	σ μ
tonelag 1	H	L	→	L	H
tonelag 2	L	HL	→	L	H
BERGEN	σ μ μ	σ μ		σ μ μ	σ μ
tonelag 1	H	L	→	H	L H
tonelag 2	H	L	→	H	L H

FIGUR 15: Formelle representasjoner av omformingsprosesser i 3 bymål.

3.3.3 Kristiansand og Egersund

I tonelag 1 er det lite å legge til ut over det som ble sagt i 3.1 og 3.2. Begge dialekter viser omforming til bindingsmodus ved flytting av H og de sekundæreffektene som følger av dette. At den opprinnelige grensetonen forsvinner, må ses på som en helt naturlig prosess. Bindingsintonasjonen skal jo signalisere at taleren nettopp ikke har nådd fram til et grenseskille i taletekstens makrostruktur. Forekomst av en L-grensetone her ville være et langt mindre konstruktivt bidrag til mottakers avkodings- og tolkingsprosess enn den H-tonen som i bindingsmodus inntar grenseposisjonen, og som i følge Cruttenden har nærmest universelle egenskaper som ikke-finalitetsmarkør. Videre dukker ny initial L* opp, som sekundærkonsekvens av at H] flytter til høyre. Den modellen for prosodisk utvikling som skisseres i Hognestad 2006 [2004] og 2007, impliserer at alle slike innoverte toner i utgangspunktet assosieres maksimalt tidlig ved domenestart. Første mora i trykkstavelsen er i slike prosesser nye toners fødested. I tillegg er det selvsagt verdt å merke seg at den resulterende L*H-konfigurasjonen i detalj er identisk med den som forekommer i alle sammenhenger i østnorsk.

I tonelag 2 framstår omformingen til bindingsprosodi som mer kompleks, og kanskje også mer interessant. Her finner vi nemlig ulikheter mellom Kristiansand og Egersund. I Kristiansand signaliseres ikke-final binding i tonelag 2 med nøyaktig samme tonale konfigurasjon som vi fant i tonelag 1. Det er med andre ord slik at Kristiansand får tonelagsnøytralisering i tekstbindingsmodus. I Egersund, derimot, opprettholdes tonelagskontrasten også ved tekstbinding.

For å forklare denne forskjellen, kan vi gå til grunnkonfigurasjonene i disse to dialektene. Da ser vi at Kristiansand i deklarativ intonasjon har tidlig-assosiering av L* i tonelag 2, mens *peak delay*-prosessen har gått et steg lenger i Egersund, som

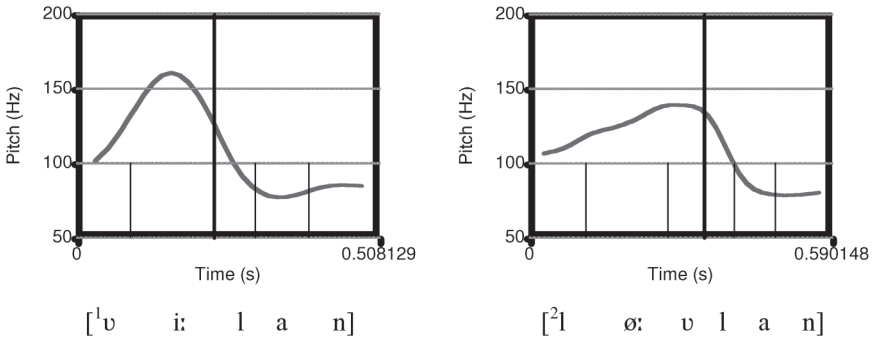
altså har fått sein assosiering. Det er denne forskjellen i den deklarative prosodien som synes å være avspeilet også i bindingsmelodiene. I omformingsprosessen blir den allerede eksisterende L* i tonelag 2 simpelthen liggende i sin grunnposisjon i begge dialekter. Dermed blir tidlig versus sein L*-assosiering avgjørende for at tonelagskontrasten blir bevart i egersundsk bindings-prosodi, mens den forsvinner i kristiansandsk.

Ser vi nærmere på tonelag 2-prosessene i disse to dialektene, er det viktig å være klar over at H-flytting ut av trykkstavelsen har skjedd allerede i den deklarative prosodien, noe som understrekes av at begge disse dialektene uomtvistelig har utviklet en L* initialt og har totalmelodien L*HL] i tonelag 2. Dette antas å være resultat av en *peak delay*-prosess som har foregått i domener av en viss lengde over lang tid. Når H så flytter videre til domenegrensen i bindingsmodus, er dette en kortdistanseflytting i forhold til løsrivelsen av H fra trykkstavelsen som skjer ved tonelag 1-binding. I tonelag 2 er erstatningstonen L* allerede på plass i trykkstavelsen, og ingen ytterligere manipulering trengs. Den realiseres dermed der den ligger, slik at både prosess og produkt for tonelags 2s vedkommende kan sies å være en melodisk *forenkling*.

Det man kan tenke seg som en tilleggsprediksjon i beskrivelsesmodellen, er at når L* er så seint assosiert som i tonelag 2 i Egersund, skal det ikke mye til før bindings-styrt H-migrering lenger ute i domenet skaper så gode plassforhold for realisering av L* at den kan framstå enda tydeligere markert som lavtonekomponent. En slik tydeliggjøring kan skje ved at fallsekvensen ned mot L blir mer uttalt, noe som lett kan oppnås ved en begynnende F0-heving helt initialt. På den måten får vi et tydeliggjørende fall ned mot en utvetydig L*. Som vi så i 3.2.2, var det nettopp dette som skjedde i lange domener i Egersund. Dialekten oppfører seg med andre ord ned til minste detalj slik *peak delay*-modellen predikerer at den vil gjøre. Den tidligassosierte L* i Kristiansand predikerer at vi ikke vil finne denne effekten der, hvilket også er tilfellet. Forut for en initial F0-heving i Kristiansand, ville vi først ha måttet se en reposisjonering av L* fra første til andre mora i trykkstavelsen.

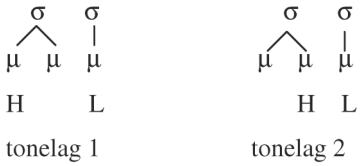
3.3.4 Bergen

Går vi så til Bergen, finner vi en annen situasjon. Siden sammenlikning mellom deklarativ prosodi og bindingsprosodi er så essensiell i denne sammenhengen, gjengis først to grafer som gir et utgangspunkt for å formalisere den grunnleggende tonelagskontrasten i Bergen bymål:

FIGUR 16: Tonelagskontrasten i Bergen bymål. Finalt plasserte domener over to stavelser med deklarativ prosodi. Rammesetninger: *Han heter Wiland / Han heter Løvland.* Både stavelsesgrenser og segmentgrenser er markert.

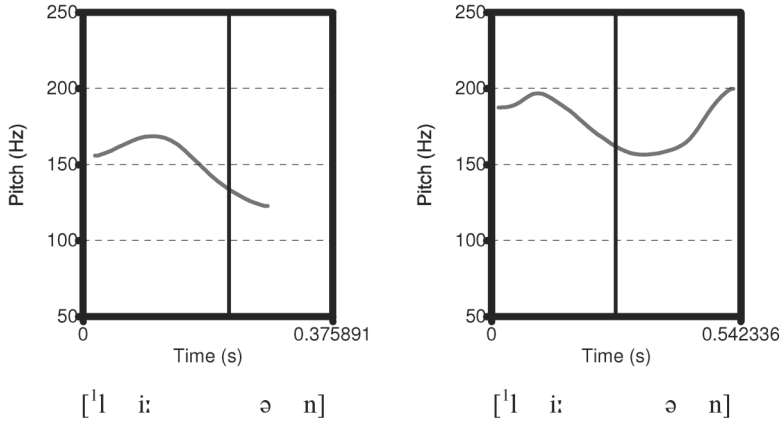
Ulike forskere har analysert denne prosodien noe ulikt (Lorentz 1995, Kristoffersen 2006). Tonelag 1 har uansett tidlig H*-assosiering, altså til første mora i trykkstavelsens vokal, mens en tonelag 2-graf som den av *Løvland* i figur 15, ligger åpen for flere analyser, med og uten en initial L*. Her skal Bergens-prosodien over 2 stavelser gis følgende analyse:

FIGUR 17: Autosegmental representasjon av tonelagene i Bergen bymål.

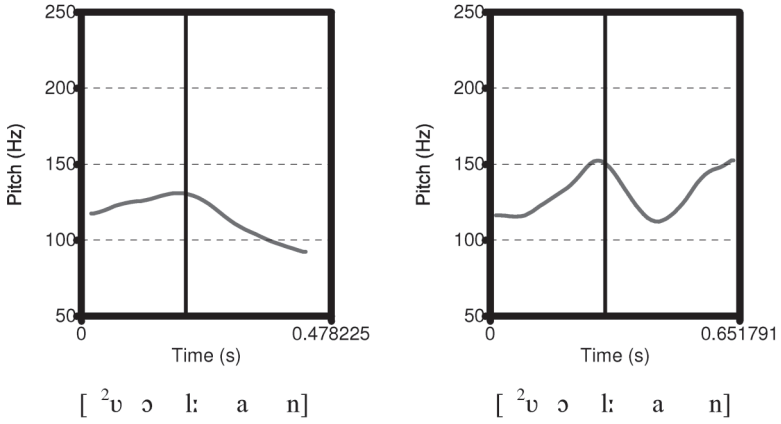
Bergen bymål blir etter dette en dialekt med minimale *peak delay*-utslag, der tonelagskontrasten kan konstitueres utelukkende av en H-flytting fra den ene til den andre moraposisjonen i trykkstavelsen. I tonelag 1 har vi H-assosiering til første mora, mens tonelag 2 assosierer til andre mora. Begge tonelag får altså grunnleggende sett en H*L-melodi. En slik analyse gis også av eldre Flekkefjord-mål i Hognestad 2007 og nevnes dessuten som mulig analyse av dialekten på Tysnes i Sunnhordland i Hognestad 2006 [2004].

Når det er naturlig å gå såpass nøye inn på grunnprosodien i Bergen bymål, er det fordi bindingsvariantene av de to tonelagene struktureres annerledes i Bergen enn i Kristiansand og Egersund. Vi så at det i disse to dialektene var nær sammenheng mellom deklarativ og tekstbindende struktur, og da er det naturlig å se etter en slik sammenheng i materialet fra Bergen også. Her er først relevante lesinger av tonelag 1-domenet *Lien*:

FIGUR 18: *Lien* lest i deklarativ modus (til venstre) og i bindingsmodus som del av navneliste (til høyre) i Bergen bymål. Loddrett strek er stipulert stavelsesgrense.

Så følger lesinger av tonelag 2-domenet *Vollan*:

FIGUR 19: *Vollan* lest i deklarativ modus (til venstre) og i bindingsmodus som del av navneliste (til høyre) i Bergen bymål. Loddrett strek er stipulert stavelsesgrense.

I grafene til venstre i figur 18 og 19 er det lett å gjenfinne grunnmønsteret fra figur 16 og 17 med H* i trykkstavelsen i begge tonelag. Likeså er det lett å identifisere en avsluttende H i bindingsmodus i de to grafene til høyre, akkurat som vi har sett at systemene i Kristiansand og Egersund også hadde. Men der opphører likheten med de to andre systemene. I Bergen forekommer nemlig den avsluttende bindings-H *i tillegg til* det vi kan kalle den opprinnelige H-tonen i vedkommende tonelag. Faktisk er det slik at denne dialektprosodien slett ikke tekstbinder ved å flytte en eksisterende H til høyre domenekant, men ved først å realisere den deklarative tonelags-

melodien i fullversjon og deretter legge til en ny H, som altså utfører den ikke-finale tekstbindingen. I Bergen forenkles altså ikke tonelagssystemet ved tekstbinding, det kompliseres.

Spørsmålet blir så om den avvikende bindingsprosodien i Bergen kan forklares på grunnlag av trekk ved de deklarative strukturene som denne dialekten har. Legger vi representasjonene av deklarativ prosodi i figur 15 til grunn, karakteriseres Bergen bymål av det vi kan kalle utpreget venstreorienterte H-toner. I begge tonelag er det mulig å se på dem som plassert i trykkstavelsen. Ikke-finalmarkering ved H-flytting tvers gjennom domenet til høyre kant ville altså ha vært en mer dramatisk prosess her enn i Kristiansand og Egersund, der H allerede deklarativt har posisjonert seg en moraposisjon lenger mot høyre i begge tonelag.

En hypotese til ytterligere testing i framtidig forskning kunne da være at dialekter med liten grad av *peak delay* i deklarativ prosodi (Bergen, Tysnes) vil være disponert for å utføre ikke-final tekstbinding ved å sette inn en ekstra H-tone finalt, *H-innsetting*, mens dialekter med større grad av *peak delay* (Kristiansand, Egersund og kanskje det aller mest utpregede eksempelet: yngre mål i Stavanger, jfr. Hognestad 2006 [2004]) vil være de mest åpenbare kandidatene til snarere å tekstbinde ved å reposisjonere eksisterende H ytterligere og flytte den maksimalt mot høyre, *H-flytting*. I disse dialektene ville H-innsetting føre til at de to H-tonene kunne komme til å stå relativt nær hverandre, noe som ser ut til å disfavoriseres.

4 Avslutning

I dette arbeidet er det forsøkt påvist at fokusmarkering og tekstbinding med fordel kan ses på som to ulike funksjoner, som begge kodes inn i prosodiske systemer. En høy prominenstone er den overlegent viktigste komponenten i denne sammenhengen, idet den er sentral både ved regulær fokusmarkering og ved ikke-final tekstbinding, sannsynligvis i alle norske dialekter. Men der opphører altså likheten dialektene imellom. Mens østnorsk utelukkende synes å bruke ulike grader av F0-ekspansjon som signalbasis, finner vi i vestnorsk ulike strategier, typisk H-flytting eller H-innsetting, som i større grad omformer melodiene og skaper større tonalt mangfold i de prosodiske systemene. Især gir H-flytting omfattende omstrukturering av melodiene som resultat.

På grunnlag av de prosodiske analysene som foreligger i faglitteraturen, har det som nevnt ofte vært bemerket at det synes å være større dialektvariasjon på det prosodiske området i vestnorske enn i østnorske dialekter. Resultatene det rapporteres om i dette arbeidet, underbygger i stor grad en slik uformell antakelse. Vurdert på fonetisk detaljnivå, hadde ingen av de tre vestnorske dialektene som har vært gjenstand for undersøkelse her, identisk prosodi i ikke-finale bindingsdomener. Disse forskjellene var det mulig å redegjøre for ved sammenlikning med grunnmelodiene i de enkelte dialektene, her referert til som deklarativ prosodi. Også her var det forskjeller mellom alle tre dialekter. Det er i tillegg slett ikke gitt at de tre systemene

som er beskrevet her, er de eneste som forekommer. Et totalbilde som da tegner seg, er at en gitt vestnorsk dialekt med tonelagskontrast for det første har settet med to regulære tonelagsmelodier og dernest nok et sett med melodier for tekstbinding, der de to settene relaterer seg til hverandre og der det i noen grad er mulig å predikere strukturelle trekk ved det ene på grunnlag av det andre.

Endelig er det viktig å ha klart for seg at tekstbindings-settet på ingen måte er en esoterisk særhet i dialektprosodien som nærmest må provoseres fram i form av informant-instrukser om lesing av liste-elementer. I enhver naturlig samtale vil tekstbindingsintonasjonen ha en prominent plass som organisator av taletekstens makrostruktur. Underforbruk av slike tekstbindingsmarkører vil kunne gi mottaker problemer med avkoding og tekststrukturering, mens overforbruk, især av ikke-final-markører, vil kunne gi talen et hektisk og unødvendig insisterende preg. I sammenhenger der talere henvender seg til forsamlinger eller deltar i polemisk pregede dialoger, jfr. 2.1 og 2.2, øker ofte frekvensen av slike tekstbindingsmarkører. Det er som om man ubevisst tenker seg at noe av overbevisningskraften i det man sier, ligger i signalene om at tankerekken ikke er fullført her-og-nå, men vil bli ytterligere videreført og substansiert i det som umiddelbart følger. Underforbruker man derimot ikke-final tekstbinding i slike kontekster, vil det kunne gi inntrykk av monotoni og defensiv debattstrategi.

Disse distribusjonsforholdene gjør at tekstbindingsmelodiene nødvendigvis må gi vesentlige bidrag til å gi en gitt dialektprosodi sitt særpreg. Faktisk åpner det for en betydelig utviding av fagfeltet når prosodien i en gitt variant av norsk skal beskrives. Tradisjonelt har slike beskrivelser kun gått ut på å vise det som i dette arbeidet er blitt kalt de to deklarative tonelagsmelodiene. Når det nå viser seg at en dialekt kan ha ikke bare to, men fire ulike måter å melodisere spennet mellom to hovedtrykkstavelser på, gir det ytterligere substans til dette som også ikke-fagfolk utmerket godt vet, nemlig at man på det vestnorske området ekstra lett kan "høre på tonefallet" hvor en person kommer fra.

* En takk går til Gjert Kristoffersen for nyttige kommentarer til en tidligere versjon av denne artikkelen.

Litteratur

Abrahamsen, Jardar Eggesbø. 2003. *Ein vestnorsk intonasjonsfonologi*. Trondheim: NTNU.

Alnæs, Ivar. 1916. *Norsk sætningsmelodi.* Kristiania: Aschehoug.

Cruttenden, Alan. 1986. *Intonation.* Cambridge: Cambridge University Press.

Endresen, Rolf Theil. 1991. *Fonetikk og fonologi. Ei elementær innføring.* Oslo: Universitetsforlaget.

Fretheim, Thorstein og Randi Alice Nilsen. 1991. In defense of [±foc]. I Y. No og M. Libucha (red.): *Escol '90. Proceedings of the Seventh Eastern Conference in Linguistics*, 102–11. The Ohio State University.

Goldsmith, John A. 1976. *Autosegmental Phonology*. Bloomington: Indiana University Linguistics.

Haugen, Einar & Martin Joos. 1952. Tone and intonation in East Norwegian. *Acta Philologica Scandinavica 22*, 41–64.

Hognestad, Jan K. 1997. *Tonemer i en høytonedialekt.* Oslo: Det Norske Samlaget.

———. 2006 [2004]. Tonal accents in Stavanger: from western towards eastern Norwegian prosody? Bruce, Gösta og Merle Horne (red.): *Nordic Prosody. Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 107–16.

———. 2007. Tonelag i Flekkefjord bymål. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 57–88.

———. 2008. Prosodisk utvikling i en sørlandsdialekt. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1–2008.

Kristoffersen, Gjert. 2000. *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.

———. 2006a. Is 1 always less than 2 in Norwegian tonal accents? deVaan, Michiel (red.). *Germanic Tone Accents. Proceedings of the First International Workshop on Franconian Tone Accents, Leiden 13.–14. June 2003*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 63–71.

———. 2006b. Markedness in Urban East Norwegian tonal accent. *Nordic Journal of Linguistics 29*, 95–135.

Ladd, D. Robert. 1983. Phonological fratures of intonational peaks. *Language 59*, 721–59.

Lorentz, Ove. 1995. Tonal Prominence and Alignment. *Phonology at Santa Cruz, Vol. 4*, 39–56.

Riad, Tomas. 1998. Towards a Scandinavian accent typology. Kehrein, Wolfgang and Richard Wiese (red.), *Phonology and Morphology of the Germanic Languages*. Tübringen: Max Niemeyer Verlag, 77–109.

Slethei, Kolbjørn. 1996. *Grunnbok i fonetikk for språkstudenter.* Oslo: Cappelen Akademisk

Western, August. 1889. Kurze Darstellung des norwegischen Lautsystems. I *Phonetische Studien II.*

Yip, Moira. 2002. *Tone*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jan K. Hognestad
Institutt for nordisk og mediefag
Universitetet i Agder
Serviceboks 422
4604 Kristiansand
Jan.K.Hognestad@uia.no